

Teritorijalne promjene u Hrvatskoj od 1941. do 1991.

Amanović, Bojan

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:943540>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-17**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Povijest – pedagogija

Bojan Amanović

Teritorijalne promjene u Hrvatskoj od 1941. do 1991.

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2013.

SAŽETAK

Diplomski rad se bavi pregledom teritorijalnih promjena u Hrvatskoj u razdoblju od 50 godina, političkih turbulencija i dva rata, od 1941. do 1991. na osnovi historiografske literature. Najprije se za svako poglavlje opisuje postojeće političko i teritorijalno stanje Hrvatske, a zatim su dane osnovne promjene u teritorijalnom opsegu kao i politički odnosno vojni faktori koji su do toga doveli. Govori se o nasilnoj promjeni granica, ali i političkim preduvjetima koji su stvoreni kako bi se granice mijenjale, ali i zaštitile ustavnim odredbama. U radu je prikazano i stvaranje Republike Hrvatske u teritorijalnom okviru u kojem se nalazi danas kroz opise bitnijih događaja i ratnog djelovanja od 1990. do 1998. godine.

Ključne riječi: *teritorijalne promjene, granice, Ustav, NDH, SFRJ, Republika Hrvatska*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. BANOVINA HRVATSKA.....	6
3. NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA.....	8
3.1.Politički preduvjeti i uspostava NDH.....	8
3.2.Teritorij i uprava.....	11
3.3.Rimski ugovori.....	13
3.4.Razgraničenje s ostalim državama.....	16
3.5.Kapitulacija Italije.....	18
3.6.Ustaška vlast i unutarnja podjela NDH.....	19
3.7.Vojska.....	21
4. PARTIZANSKI POKRET.....	23
4.1.Političko djelovanje prema novoj Jugoslaviji.....	24
4.2.ZAVNOH kao politička prekretnica.....	26
4.3.Federalna Država Hrvatska.....	27
4.4.Vojne operacije i teritorij.....	28
5. HRVATSKA U SFRJ.....	33
5.1.Razgraničenje federalnih jedinica.....	34
5.1.1. Razgraničenje sa Srbijom (Vojvodinom).....	35
5.1.2. Đilasova komisija.....	36
5.1.3. Razgraničenje s Mađarskom.....	37
5.1.4. Razgraničenje s Bosnom i Hercegovinom.....	37
5.1.5. Razgraničenje s Crnom Gorom.....	38
5.1.6. Razgraničenje sa Slovenijom.....	38
5.2.Trst i Tršćanska kriza.....	39
5.3.Političke prilike i destabilizacija Jugoslavije.....	41
5.4.Buđenje nacionalizma.....	43
5.5.JNA.....	45
6. REPUBLIKA HRVATSKA.....	46
6.1.Domovinski rat i okupirani hrvatski državni teritorij.....	49
6.2.Organizacija oružanih snaga Hrvatske.....	52
6.3.Put prema miru i okupirani teritorij.....	53
6.4.UNPA i UNPROFOR.....	54
6.5.SAO Krajina ili tzv. Republika Srpska Krajina.....	55
6.6.Reintegracija okupiranog teritorija.....	57
6.6.1. Bljesak i Oluja.....	57
6.6.2. Podunavlje.....	58
6.7.Upravna podjela Hrvatske.....	59
7. ZAKLJUČAK.....	60
8. POPIS LITERATURE.....	61
9. POPIS PRILOGA.....	63

1. UVOD

Diplomski rad se bavi pregledom teritorijalnih promjena u Hrvatskoj u razdoblju od 1941. do 1991. godine. Hrvatska je u 20. stoljeću prošla kroz brojne teritorijalne promjene s vrlo dinamičnom političkom pozadinom prolazeći kroz nekoliko političkih sustava, od monarhističkog do demokratskog uređenja. Upravo tako sam podijelio i sam rad, na cjeline koje sam vezao uz političko uređenje u državi u kojoj se našla, odnosno, u kakvom smo sustavu danas. Rad se sastoji od ukupno devet poglavlja.

Prvo poglavlje čini upravo ovaj uvod, dok drugo poglavlje daje uvid u političko i teritorijalno stanje u kojemu se našla Hrvatska pred sam Drugi svjetski rat. Ukratko je opisan nastanak Banovine Hrvatske i opseg teritorija iste.

U trećem poglavlju bavio sam se osnutkom Nezavisne Države Hrvatske, uvodno sam dao, kao i u svakom sljedećem poglavlju, jedan politički pregled kao glavni faktor teritorijalnih promjena, zatim izmjene teritorija, upravnu podjelu, ali i kratak pregled vojske NDH.

Četvrto poglavlje se kronološki odvija u isto vrijeme kad i drugo, ali ovdje sam se bavio partizanskim pokretom, bitnijim vojnim uspjesima partizana i oslobođenjem teritorija od fašističkih okupatora, ali i svim onim političkim faktorima koji su utjecali na kasnija događanja u Hrvatskoj.

Peto poglavlje donosi teritorijalne promjene neposredno nakon rata, razne političke igre koje su se odvijale upravo oko pitanja granica, u državi, ali i na međunarodnom planu zbog Tršćanske krize. Ukratko sam opisao i promjene koje je SFRJ doživjela, a ticale su se granica, kao i podizanje srpskog nacionalizma koje će dovesti do Domovinskog rata kojim sam se bavio u sljedećem poglavlju.

Okupacija hrvatskog teritorija, organiziranje oružanih snaga Hrvatske, kao i nastanak paradržave Republike Srpske Krajine, i oslobođenje okupiranih područja su tema šestog poglavlja s kojim sam i završio rad.

Zadnja tri poglavlja sastoje se od zaključka, popisa literature i popisa priloga, odnosno karata koje sam priložio kako bih i slikom približio teritorijalne promjene kroz koje je Hrvatska prošla u ovom kratkom periodu od nešto više od 50 godina.

Cilj rada je dati pregled dinamičnih promjena u teritoriju kroz koje je Hrvatska prošla i dati jednu sintezu na tu temu, jer do sada se u literaturi pitanje teritorijalnih promjena odvajalo kao

jedno malo poglavlje ili u fragmentima unutar drugih tema. Ovim radom želim staviti naglasak na teritorijalne promjene uz kratko navođenje svih bitnijih političkih, alii vojnih faktora proizašlih iz politike koja se vodila u vremenskom periodu kojim se ovaj rad bavi i koji su utjecali na te promjene.

2. BANOVINI HRVATSKA

U vrijeme kada je nad Europom visjela opasnost od rata, u Hrvatskoj se tražila mogućnost za povećanjem autonomije, da se Hrvatska pozicija u Kraljevini Jugoslaviji učvrsti i da se pokrene preuređenje države prema federalizmu. Princ Pavle je bio spreman na kompromise te je Vladko Maček, predsjednik HSS-a, povećavao svoje zahtjeve. U situaciji u kojoj je vlastima bila potrebna čvrsta i stabilna Jugoslavija, Mačekovi zahtjevi su i mogli proći te je na poziv predsjednika Vlade, Dragiše Cvetkovića, Maček započeo pregovore koji su završili sporazumom iz 26. kolovoza 1939. godine. Time je osnovana Banovina Hrvatska čiji je ban postao Ivan Šubašić. Osim povećane autonomije unutar kraljevine, Banovina se teritorijalno proširila u odnosu na prijašnje stanje kada je Jugoslavija bila podjeljena na manje banovine. Hrvatska je tada bila odvojena na Primorsku i Savsku banovinu koje će se ovim sporazumom ponovno spojiti, ali uz teritorijalno širenje na većinski hrvatske kotareve iz ostalih banovina (Ilok, Šid, Brčko, Gradačac, Derventa., Travnik, Fojnica i Dubrovnik). Iako su se granice utvrđivale prema povijesnom načelu, Banovina Hrvatska nije uključivala Istočni Srijem, kotar Dvor na Uni, Boku kotorsku, odnosno pojas do Spiča, zatim Baranju u kojoj se nalazio veliki broj Hrvata kao i u sjevernoj Bačkoj, npr. kotari Darda, Batina, Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci. Osim toga, hrvatske vlasti su htjele i dijelove Bosne i Hercegovine koji trenutno nisu u granicama Banovine te područje južno od Dubrovnika.¹ Administrativno i teritorijalno, Banovina Hrvatska je bila podjeljena na gradove, kotare i općine. Imala je 25 gradova i 99 kotara i 693 općine. Obuhvaćala je površinu od 65.456 km.²

Banovina Hrvatska je bila ostvarenje, barem većinski, ranijih težnji Hrvata za većom samostalnošću i ujedinjavanjem hrvatskih teritorija. Osim veće autonomije, Hrvatskoj je u Banovini vraćen i teritorij iz 1918. godine s Međimurjem, Kastavštinom i otokom Krkom, ali, u Banovini se ovaj put nije našao istočni Srijem sa Zemunom i Boka kotorska. Pri određivanju granica između postojećih banovina i Banovine Hrvatske korišteni su povijesno i etničko načelu, kao u slučaju Hercegovina i sjeverne Bosne kada je Hrvatskoj priključen i teritorij koji je išao i preko povijesnih granica.

Kraljevina Jugoslavija bila je pod pritiskom i Njemačke, ali pod pritiskom Britanaca zbog svoje neutralnosti. Naposljetku, okružena silama Osovine i svjesna da Britanija i saveznici

¹ Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, III. izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1999., str. 311.

² Josip Lučić, Stjepan Srkulj, Hrvatska Povijest u dvadeset pet karata, AGM Trsat, Zagreb, 1996., str 101.

neće moći pomoći, Kraljevina je konačno popustila i potpisala pristup Trojnom paktu u Beču 25. ožujka 1941.³

³ Ivo Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, Biblioteka Jutarnjeg lista, Europapress holding, Zagreb 2008., str. 205.

3. NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Iako je prošlo relativno dosta vremena od uspostave Nezavisne Države Hrvatske rasprave o pristupu proučavanja NDH su još uvijek vrlo aktualne. Do 1990. prevladavao je strogi marksistički pristup (ideologija), ali stvaranjem samostalne Republike Hrvatske neka drugačija mišljenja će izlaziti na vidjelo. Djelovanje ustaške vlasti, teritorijalno odricanje, služenje većim fašističkim silama danas je podvrgnuto raznim analizama, koje još uvijek odstupaju od potpune povijesne objektivnosti. No, analizom dostupne i obrađene literature o NDH, jedna izjava mi je zapala za oko, a izjavio ju je Stjepan Mesić 2000. kada je rekao da NDH nije bila ni nezavisna, nije bila ni država, nije bila ni hrvatska.⁴

3.1. Politički preduvjeti i upostava NDH

Pristupom Jugoslavije Trojnom paktu, formalno potpisano u Beču 25. ožujka 1941. u državi se pojavio veliki broj nezadovoljnika, između ostalih tu je bila i KPJ koja je sudjelovala u demonstracijama protiv pakta.⁵ Pristupom Trojnom paktu, Jugoslaviji je zajamčeno očuvanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta, ali i da će se pri oblikovanju granica voditi računa o nekim teritorijalnim pretenzijama Jugoslavije, mislilo se tada na Solun.⁶ Nakon potpisivanja pakta, već 27. ožujka 1941. u Beogradu je izvršen puč u kojem je zbačena vlada Cvetković – Maček i Namjesništvo, a na prijestolje je postavljen Petar II. uz novu vladu generala Dušana Simovića.⁷ Maček je i u ovom slučaju nastojao zaštititi državopravni status Banovine Hrvatske, smatrajući postojeće stanje najboljim što su ga Hrvati mogli postići u ovim prilikama, stoga će na poziv da bude prvi potpredsjednik nove, Simovićeve vlade postaviti uvjet da se stanje Banovine ne mijenja. Nakon prihvaćanja njegovih uvjeta, položiti će prisegu u Beogradu.⁸

Iako je Simović Hitlera pokušao uvjeriti da Jugoslavija ostaje unutar Trojnog pakta, on se odlučio na vojnu akciju protiv pučista i Jugoslavije u cjelosti te je rat doveden u državu čime je započela lančana reakcija promjena u sljedećim godinama, poglavito za političku, vojnu i teritorijalnu sliku Hrvatske. Već 6. travnja 1941. Hitler je započeo vojnu operaciju koja je zatekla vojne snage Jugoslavije pa je i sama akcija završila kapitulacijom već 17. travnja

⁴ Sabrina Petra Ramet, *Nezavisna Država Hrvatska : 1941.-1945 : zbornik radova*, Alinea, Zagreb, 2009. Str. 10. i 11.

⁵ S parolama poput „Bolje rat nego pakt, bolje grob nego rob“.

⁶ I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 206.

⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, Knjiga 3., ŠK, Zagreb, 2003.*, str. 156.

⁸ Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1994., str. 44.

1941. potpisanom u Beogradu. Državu su napustili i kralj i vlada kao i Ivan Šubašić, ban Banovine Hrvatske, dok se Maček povukao u Zagreb. U napadu su sudjelovale snage iz Njemačke, Bugarske, Mađarske i Austrije te Italije koja je u ovom napadu vidjela priliku za ostvarenje svoji teritorijalnih pretenzija na istočnu obalu Jadrana.⁹ Za vrijeme napada fašističkih sila na Jugoslaviju, unutar same države proglašena je hrvatska država 8. travnja 1941. u Bjelovaru, obuhvaćajući čitavu Podravinu od Koprivnice do Virovitice i bjelovarski kraj. Naime, radilo se o pobuni vojske koja je nakon preuzimanja vlasti u gradu proglasila hrvatsku državu, iako ona nije imala nikakvog temelja kao što će se dogoditi s pravim proglašenjem dva dana kasnije.¹⁰

Iako je Hitler teritorijalnom podjelom Jugoslavije nastojao učvrstiti svoja savezništva, znao je da problemu teritorijalne podjele u Hrvatskoj mora pristupiti lukavije i s više opreza. S jedne strane htio je zbog učvršćivanja svoje pozicije zadovoljiti sve teritorijalne aspiracije ustaškog vodstva i stvarajući NDH na većem dijelu Hrvatske, ali BIH i Sandžaka, i time ograničiti talijanske pretenzije na jadranski pojas, a s druge strane ustupivši Međimurje i Baranju Mađarskoj, smirivao je njihove aspiracije prema izlasku na Jadransko more. Razlike u mišljenju Talijana i Nijemaca bile su očigledne i u tome koga su htjeli postaviti na čelo kvislinške NDH, i na taj način su vodili jednu zakulisnu borbu za dominacijom na ovim prostorima.¹¹

I Hitler i Mussolini su poznavali prilike u Hrvatskoj i želju hrvatskog naroda za ostvarenjem neovisne države stoga su htjeli tu želju iskoristiti i na čelo te nove države postaviti svoga kandidata koji bi učvrstio njihovu poziciju.

Talijani su u vidu imali Pavelića kojeg su naoružali, zajedno s još oko 230 pripadnika ustaškog pokreta, a Nijemci su htjeli Mačeka u toj ulozi koji je taj prijedlog i odbio. Maček je nastojao očuvati Banovinu Hrvatasku, smatrajući da je to za hrvatski narod bila dobra pozicija i politički i teritorijalno, dok je Pavelić smatrao da će unatoč teritorijalnim odricanjima i činjenicom da će biti marionetska figura smatrao da će nova država biti vrhunac hrvatske neovisnosti u tadašnjim svjetskim prilikama. Nijemci nisu imali drugog izbora nego prihvatiti takvu situaciju te je 10. travnja 1941. proglašena Nezavisna Država Hrvatska.¹²

⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 156. i 157.

¹⁰ Dragutin Pavličević, Povijest Hrvatske, Naklada Pavičić, Zagreb, 2000., str. 401.

¹¹ Franjo Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1963. Str. 185. i 186.

¹² Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 158.

Razlog što su Nijemci htjeli Mačeka je što je HSS uživao veću potporu naroda, dok je ustaški pokret tada više bio kao teroristička organizacija nego masovni pokret. S povećanjem državne moći, povećat će se i broj ustaša, ali nikako u obliku nekog većeg masovnog pokreta ili masovnom mobilizacijom.¹³

Proglasio ju je Slavko Kvaternik uz potporu Vesse-mayera, ali i Mačeka, koji se tome nije usprotivio, pri ulasku njemačkih snaga u Zagreb. Nakon tog proglašenja preko Radipostaje Zagreb, pročitan je i Mačekov proglas kojim poziva narod, ali i HSS na suradnju s novom vladom. Maček se tada osvrnuo i na teritorij izjavivši kako je Kvaternik „...proglasio slobodnu i nezavisnu hrvatsku državu na cjelokupnom historijskom i geografskom području Hrvatske...“, vjerojatno ni ne sluteći koliko je taj proglas bio daleko od istine.¹⁴ Iako je ovo proglašenje NDH obavljeno bez dogovora s Mussolinijem i Pavelićem, ono je obavljeno u ime Pavelića kao poglavnika NDH. Tek 15. travnja 1941. on je stigao u Zagreb, kada je imao i potvrdu Nijemaca da će upravo on biti poglavnik i sljedećeg dana imenovao je prvu hrvatsku državnu vladu.¹⁵ Veessenmayer je također svojim posredovanjem obvezao Pavelića prema Njemačkoj kojeg je Mussolini 11. travnja 1941. poslao u NDH te mu diplomatskim putem osigurao mjesto na čelu novonastale države. Nijemcu su prihvatili Pavelića u nedostatku svog kandidata te se on proglasio poglavnikom i započeo s uređenjem NDH po uzoru na Njemačku i Italiju što će u potpunosti svrstati tadašnju Hrvatsku rame uz rame s ostalim fašističkim režimima.¹⁶

Stvaranje NDH bio je dovsjekli mač za Hrvatsku. U isto vrijeme značilo je i integraciju i dezintegraciju hrvatskih povijesnih zemalja. Iako je uspostavljena hrvatska država, ona je bila podređena volji fašističkih okupatora. U njene granice ponovno je uključen ostatak Bosne i Hercegovine, ali i Srijema, no, NDH se morala odreći velikog dijela Dalmacije u korist Italije i područja uz Dravu u korist Mađarske. Teritorij NDH bio je oko 105 000 km².¹⁷

Ustaški pokret i Pavelić njemačku okupaciju su vidjeli sasvim drugačije od situacije kakva je zaista bila. NDH je doslovno robovala njemačkim interesima, a Paveliću je raspad Jugoslavije i njemačko „prijateljstvo“ značilo nacionalno oslobođenje, prilika da se obnovi nacionalna hrvatska država u okviru svojih povijesnih granica, što je bilo daleko od realnosti. Realnost je

¹³ S. P. Ramet, *Nezavisna Država Hrvatska : 1941.-1945 : zbornik radova*, str. 23.

¹⁴ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled*, str.49. i 50.

¹⁵ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 157.

¹⁶ F. Tuđman, *Okupacija i revolucija, dvije rasprave*, str. 188.

¹⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 291.

bila ta da je hrvatski narod robovao Trećem Reich-u, granice su diktirali okupatori, a postojanje NDH bilo je uvjetovano prisutnošću talijanske i njemačke vojske.

Obveza NDH bila je i pristupanje Trojnom paktu 15. lipnja 1941., a 10 dana kasnije i Sporazmu protiv Kominterne. Radi učvršćivanja svog međunarodnog položaja, NDH je razvijala i diplomatske odnose s ostalim zemljama vezanim za sile Osovine kao i s nekim neutralnim zemljama.¹⁸ Iako se često naglašava ovisnost NDH o Njemačkoj i raspravlja o okupaciji NDH, ona je ustvari uživala veću autonomiju nego neke druge države pod njemačkom okupacijom, poput Nedićeve Srbije, Talijanske Socijalne Republike ili Szalasijeve Mađarske.¹⁹

3.2. Teritorij i uprava

Kapitulacijom vojske Kraljevine Jugoslavije, agresori, Njemačka i Italija mogle su pristupiti ostvarenju svojih planova u komadanju Jugoslavije u svrhu njenog konačnog uništenja i brisanja s političke karte. Dvije sile su ranije postigle sporazum o o njenoj podjeli iako je glavnu riječ imao Hitler te je nastupao i bez konzultacija s Mussolinijem, ali imajući u vidu želje svojih saveznika Hitler je dao neke ustupke Talijanima, Bugarima i Mađarima i time učvrstio njihovo savezništvo. Teritorij, sada već bivše kraljevine, podjeljen je među agresorima, uvedena je i demarkacijska linija koja je dijelila bivšu kraljevinu na talijanski i njemački dio, no Njemačka kao vodeća sila je zadržala utjecaj na većem dijelu Jugoslavije.²⁰

Na sjevernom području NDH nalazila se njemačka okupacijska vojska, a na njenom južnom dijelu talijanska. Demarkacijska linija interesnih zona išla je od Karlovca preko Bosanskog Novog, Jajca, Bugojna, južno od Sarajeva do Goradža.²¹

Nakon proglašenja NDH obavljeno je i međunarodno priznanje, ali samo od strane država Trojnog pakta ili Antikominternog pakta²² dok je Vatikan NDH priznao samo de facto, ali ne i de iure.²³ Iako se priznanjem neke države uobičajeno priznaju i njene granice, Italija je ovaj put zahtjevala da se ta priznanja odvoje.

Što se tiče teritorija Hrvatske, osim uspostavljana NDH nad kojom je kontrolu imala Njemačka, dio teritorija je podjeljen između Italije i Mađarske (Bačka, Baranja, Međimurje).

¹⁸ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 192.

¹⁹ S. P. Ramet, Nezavisna Država Hrvatska : 1941.-1945 : zbornik radova, str. 21.

²⁰ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 183.

²¹ H. Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, str. 165.

²² Njemačka, Italija, Mađarska Bugarska, Slovačka, Rumunjska, Španjolska, Kina, Dnaska, Finska, Mandžurija

²³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 159.

Trpimir Macan koji se bavio NDH, izjavio je: „NDH uspostavljena je suprotno međunarodnom pravu, pa nije ni bila država (uređenje njezinih granica, npr., zapravo je realizacija interesa okupacijskih sila). ... Stanovit prvotni pozitivan odnos prema njima (ustašama i NDH) u času propasti Jugoslavije ubrzo je nestao, i ustaše su izgubili svaki oslonac zbog teritorijalnih gubitaka, terora u službi stvaranja nacionalno čiste države i zbog okupacijske stvarnosti.“²⁴

Rasprave o povijesnoj ulozi NDH traju još i danas, od samog fašističkog uređenja države do pitanja njene „nezavisnosti“ kroz sve vojne, društvene i političke aspekte, pa čak i teritorijalne. Postavlja se i pitanje njene državnosti uopće. Formalno NDH je bila priznata država u okvirima svojih granica, ali priznata samo od onih država koje su te granice i odredile, koje su usprkos imenu „nezavisna“ država Hrvatska, svakodnevno davali do znanja ustaškoj vlasti da nezavisnost u njihovom slučaju ovisi o volji dominantnih sila. Aspiracije hrvatskog naroda da se okupi u jednoj državi u okviru povijesnih i etničkih granica opet nisu zadovoljene, čak štoviše, raniji sporazumi pokazali su se prihvatljivijima, a „srljanje kao guske u maglu“ pokazalo se kao šablonsko ponašanje hrvatke politike u kojem je gubitak redovito bio veći nego dobitak.

Pitanje granica za NDH bilo je osjetljivo i jer prije samog proglašenja, ustaše su smatrale da se unutar granica treba nalaziti i Bosna i Hercegovina što će se i dogoditi pa će površina NDH iznositi oko 105 000 km² uz Međimurje koje će kasnije anektirati Mađarska uz osporavanje te aneksije vlade NDH.²⁵

Kao marionetska država Njemačke i Italije, NDH je morala i formalno regulirati svoje vanjskopolitičke odnose, kao i položaj, a samim time i svoj teritorij. Ranije već spomenute interesne sfere bile su polazišna točka, iako je Njemačka htjela i više od toga te učiniti NDH sastavnim dijelom njemačkog političkog i ekonomskog sustava, bez prevelikog uplitanja Italije.²⁶

²⁴ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 399.

²⁵ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 159.

²⁶ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 189.

3.3. Rimski ugovori

Najveći problem NDH je imala s Italijom kojoj je Pavelić ranije zagantirao teritorijalna odricanja na Jadranu. Italija je imala velike teritorijalne pretenzije prema NDH što će voditi direktnim pregovorima između dvije države. Prvi pregovori vođeni su između Italije i Njemačke, odnosno talijanskog ministra vanjskih poslova grofa Ciana i njemačkog ministra vanjskih poslova von Ribbentropa uz naputke Hitlera da popusti talijanskoj strani jer NDH ne smije biti faktor urušavanja odnosa između Italije i Njemačke. Upravo tako je Italija dobila prvenstvo interesa u NDH.²⁷ Ovakvo popuštanje Hitlera vodilo se dakako interesima, iako su Hitlera ranije savjetovali kako bi trebalo ostaviti Dalmaciju Hrvatima, a Talijanima ustupiti samo Boku kotorsku.²⁸

Prvi pregovori između Talijana i NDH otpočeli su u Ljubljani od 25. travnja do 7. svibnja u Tržiću, i završili su potpisivanjem sporazuma „Rimski ugovori“ u Rimu 18. svibnja 1941.²⁹

Na samom početku su se pojavile nesuglasice jer je Pavelić za NDH htio zadržati Dubrovnik, Split i Trogir i neke otoke dok su Talijani zahtjevali cijelu Dalmaciju te političko – upravno povezivanje NDH i Italije. S obzirom da se u Ljubljani nije postigao dogovor, daljnji pregovori su vođeni diplomatskim putevima i tada je Pavelić ublažio svoje zahtjeve tražeći samo sudjelovanje u vlasti u Splitu. Nakon toga Mussolini se osobno sastao s Pavelićem u Tržiću 7. svibnja 1941. gdje su dogovorili da će se međudržavni ugovor potpisati u Rimu.³⁰ Pavelić je ovdje bio doveden pred gotov čin, jer Ciano je došao s dva loša scenarija u kojima je NDH morala birati onaj za sebe manje štetni. Osim ovog plana u kojem Italija dobije povijesnu Dalmaciju, Ciano je iznio prijedlog u kojem bi Talijani okupirali čitavu obalu od Rijeke do Kotora, a u unutrašnjosti su povukli liniju od Karlovca do Mostara uz blagi zavoj na sjeverozapadni kut Crne Gore. Iako su oba prijedloga odbijena, nađeno je kompromisno rješenje u kojem je Pavelić dobio tek mrvice izostavljene iz talijanskih planova.³¹

Rimske ugovore čine tri dokumenta. Prvi od triju se odnosio upravo na teritorij i razgraničenje dviju država. Rimskim ugovorima Pavelić se odrekao većeg dijela hrvatske obale te za NDH zadržao podvelebitski dio Hrvatskog primorja i obalu od Omiša do Dubrovnika, dok su ostala, daleko razvijenija područja pripala Kraljevini Italiji. NDH je ovim razgraničenjem dobila

²⁷ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 159.

²⁸ H. Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, str. 62

²⁹ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 189.

³⁰ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 160.

³¹ H. Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, str. 63.

samo nerazvijene luke Metković i Gruž. Talijani su ovim ugovorima nastojali dobiti sve što nisu uspjeli 1924. kada su dobili Istru, Rijeku, Zadar i Kvarnerske otoke i Lastovo. Rimskim ugovorima, Pavelić je Italiji morao prepustiti gotovo čitavu Dalmaciju. To je podrazumijevalo najznačajnije gradove i luke Split, Sušak, Šibenik i Trogir te čitava područja oko Zadra, Šibenika, Splita, otoke Rab, Krk, Šolta, Vis, Lastovo, Korčula, Mljet, u biti sve preostale otoke osim Paga, Brača i Hvara te veliki dio Gorskog kotara (kotar Čabar i dio kotara Delnice). S obzirom na kompromis koji su postigli Mussolini i Pavelić, neki priobalni gradovi poput Senja, Omiša i Makarske ipak su ostali u NDH, ali samo jer nisu bili od strateške važnosti za Italiju, dok je Dubrovnik ostao izoliran. Također, drugim dokumentom Rimskih ugovora, granica uz Italija morala je biti demilitarizirana zona, bez ijednog vojnog objekta, a osim toga NDH nije smjela posjedovati ratnu mornaricu. Ta zona je kasnije nazivana Drugom zonom, gdje je NDH imala vlast samo formalno i protezala se na Gorski kotar, Liku, Dalmatinsku zagoru, dio Hercegovine i sve područja na obali koja je NDH zadržala. Treća zona koja je obuhvaćala preostali dio NDH do demarkacijske linije s Njemačkom obuhvaćala je pojas Karlovac – Bihać – Bugojno – Prozor do Čajniča na Drini.³²

Rimski ugovori nisu određivali samo teritorij NDH, Mussolini je ovim sporazumom dobio puno više, a to je međunarodna, vojna, privredna i politička zavisnost od Italije, što je u svojoj biti bilo lišavanje državne suverenosti NDH, a kao potvrdu te zavisnosti, Pavelić je morao prihvatiti i kralja NDH, vojvodu od Spoleta, koji nikada nije ni došao u Zagreb, uglavnom zbog protivljenja Njemačke, ali i zbog začetka formiranja partizanskih odreda koji su pružali otpor okupatorima. Ta politička zavisnost bila je određena trećim dokumentom Rimskih ugovora.³³

Rimskim ugovorima Italija je dobila pravo anektiranja hrvatskih teritorija navedenih u sporazumu te je već sljedećeg dana aneksija i započela raznim dekretima. Riječkoj pokrajini pridruženi su dijelovi Hrvatskog primorja i Gorskog kotara (čabarski, delnički, kastavski i sušački, s otocima Krk i Rab), a anektirani dijelovi Dalmacije priključeni su dotadašnjoj zadarskoj pokrajini te preimenovani u gubernatorat Dalmacija, sastavljena od tri nove pokrajine: kotorske, splitske i zadarske. Aneksijom su Talijani sada slobodno mogli vršiti talijanizaciju okupiranih hrvatskih teritorija i u potpunosti uspostaviti svoju upravu. Kroz crkvu, školstvo i sve oblike upravljanja, Talijani su nastojali izbrisati sve hrvatsko te političke granice poistovijetiti s etničkim. Nasilna talijanizacija unutar novih granica stvarala je i otpor

³² I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 237. i 238.

³³ F. Tuđman, *Okupacija i revolucija, dvije rasprave*, str. 190.

stanovništva te su uspostavljeni posebni vojni ratni sudovi koji su morali djelovati u suzbijanju razvitka NOP-a.³⁴ Osim te granice, postojala je i granica i na dijelu Slovenije koji je bio priključen Italiji (Provincija Ljubljana), a protezala se od tromeđe NDH, Njemačke i Italije na Žumberačkoj gori, nadalje rijekom Kupom preko Gorskog kotara sve do Bakarskog zaljeva. Ta granica je utvrđena u srpnju 1941.³⁵ Razgraničenjem između NDH i Kraljevine Italije, Hrvati će izgubiti oko 5% svoga teritorija, odnosno 5400km².³⁶

Točan tekst prvog od Rimskih ugovora je sljedeći:

„Ugovor o određivanju granica između
kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije
Hrvatska vlada i Talijanska vlada

želeći odrediti granice između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije, u zajedničkoj nakani ustanoviti teritorijalno uređenje, koje ima biti siguran temelj ta tiesnu suradnju između obiju Država,

sporazumije se kako sliedi:

Članak 1.

Priznaju se sastavnim dielovima Kraljevine Italije:

Kotari Kastav, Sušak, Čabar, a od kotara Delnice jedan dio prema crti, koja prolazi od kote 710 od Biljevine, ide grebenom Starčeva Vrh, Velikog Tomca, Oštraca, Rogozna i Brloškog, stiže do upravne granice kotara Sušak u vrhu Jelenčić (kota 1106) i silazi zatim visovima brda Gorica, Meč te kotama 623, 424 i 252 na more kod Bakarca, ostavljajući na hrvatskom području obćine Hreljin, Dol-Bakarac i Kraljevicu (Kraljevicu-Smriku) s istom lukom i čvorištima cesta, koje tamo vode;

otočić Sveti Marko, otoci Krk, Rab i oni manji do visine Jablanca;

svi otoci zadarskog otočja;

³⁴ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, STR. 192. i 193.

³⁵ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 160.

³⁶ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 238.

područje obuhvaćeno crtom, koja prolazi od rta Privlaka, dostiže Planinski kanal, sledi njegovu unutarnju crtu do Novigradskog mora, nastavlja se uzduž gornje obale rečenog mora, zahvaća Bukovicu i stigavši do toka Krke izpod mjesta Padjani, silazi duž rieke te se od nje odvaja tako da obuhvaća cijelo područje Šibenika i Trogira te grad Split uključivši pregrađa a izključivši otoke Brač i Hvar;

otoci Čiovo, Drvenik, Šolta, Vis, Biševo, S. Andrija, Jabuka i ostali manji koji do njih leže;

otoci Korčula i Mljet;

kotar koji obuhvaća cijelu Boku Kotorsku prema crti, koja ostavlja obalu u jednoj točki između mjesta Cavtat i Vitaljine i uzlazi prema sjevero-iztoku uključivši mjesto Gruđu i masiv planine Orjen, dok ne dostigne granicu s Crnom Gorom.

...³⁷

Iako je Pavelić tražio hrvatsku državu, opet se dokazalo da je ironičan naziv bio Nezavisna Država Hrvatska nakon potpisanih Rimskih ugovora, jer ona je bila sve, samo ne nezavisna. Pavelić je imao samo odriježene ruke kada je trebalo provoditi politiku fašističkih režima. Upravo ta činjenica već u samom početku nove države izazvat će ogorčenje naroda koji je trpio strogu politiku.

3.4. Razgraničenje s ostalim državama

Hrvatsko – njemačko razgraničenje određeno je Hrvatsko – njemačkim državnim ugovorom o granicama 13. svibnja 1941., te je granica prema Srbiji utvrđena na sastanku Pavelića, Artukovića i Lorkovića s Hitlerom, Göringom i Ribbentropom u Berghofu 6. travnja 1941., a istočni Srijem s Zemunom kasnije je, u listopadu 1941. odlukom Njemačke vlade priključen NDH.³⁸ Pitanje Zemuna je tada išlo u korist NDH iako je njemački vojnički zapovjednik Srbije tražio Zemun pod svoju upravu. No, u pitanju Sandžaka, NDH je izgubila spor. Granica je išla od ušća Save u Dunav uzvodno do ušća Drine, zatim uzvodno Drinom do Brusnice i dalje starom granicom Bosne i Srbije.³⁹

³⁷ Trpimir Macan, Povijest hrvatskog naroda, III. izmjenjeno i dopunjeno izdanje, str. 366

³⁸ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 191.

³⁹ H. Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, str. 64.

Nadalje je granica povučena na zapadu prema Sloveniji na dijelu koji je priključen Trećem Reichu (pokrajine Štajerska i dio Kranjske). Granica se povukla prema povijesnom načelu, odnosno na staroj granici između Kraljevine Hrvatske s tim austrijskim pokrajinama.⁴⁰

Još jedna sporna granica bila je s Mađarskom koja je svoju poziciju učvrstila u ratnim operacijama protiv Jugoslavije u travnju 1941. Tada su mađarske snage okupirale Međimurje i u pregovorima s NDH tražila aneksiju tog područja. Mađarski zapovjednik je objavio proklamaciju o priključenju Međimurja Mađarskoj u srpnju, no kako taj čin nije imao državnopravno značenje mađarski će parlament 16. prosinca 1941. izglasati Zakon o južnim krajevima kojim je Međimurje jednostrano pripojeno Mađarskoj. Iako je vlada NDH prosvjedovala, Njemačka se držala neutralnom, pa se ugovor o razgraničenju s Mađarskom nikad nije ni zaključio. Osim Međimurja, Mađarska je dobila Baranju i Bačku.⁴¹ Ostatak granica Mađarske i NDH utvrđen je prema Hrvatko – ugarskoj nagodbi iz 1868.⁴² Pavelić je ta područja jednostavno prepustio fašističkim silama ne mareći za činjenicu što na tim područjima ima i mjesta u kojima Hrvati čine većinu, te je takav pasivan stav Mađarima išao u korist koji su bez problema ta područja i anektirali te nakon okupacije vršili progone i mađarizaciju, da bi se ipak nakon rata taj teritorij ponovno uključio u Hrvatsku, odnosno Jugoslaviju.

Iako je razgraničenje već obavljeno, Talijani nikada nisu bili mirni što se tiče hrvatskog teritorija, njihove aspiracije su bile prevelike. Tako je Italija jedno vrijeme zahtijevala i dijelove Hercegovine, dok je NDH u isto vrijeme tražila pripojenje Sandžaka, no niti jedno od toga se nije dogodilo pa će u listopadu 1941. NDH i Italija sporazumom utvrditi i granicu na mjestu stare austrougarske i crnogorske granice otprije 1918.⁴³

Sporazumom o pitanjima vojnog značenja koja se odnose na Jadransko primorsko područje određeno je da se teritorij od mora i anektiranog područja do demarkacijske crte između talijanske i njemačke interesne sfere podjeli na 2 dijela, kasnije podjeljeno na 3 zone. Ponašanje Talijana je izazvalo negodovanje Hrvata diljem NDH što je Italija iskoristila da preuzme upravu i nad demilitariziranom zonom, iako je ona bila dio teritorija NDH, i to sve uz šutnju Njemačke na čiju je pomoć računala hrvatska vlast, ali nisu je dobili. Osim toga,

⁴⁰ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 406.

⁴¹ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 160.

⁴² D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 408.

⁴³ I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 239.

Talijani su polako pripremali i pokušaj preuzimanja i ostatka teritorija, tzv. Treće zone, a u tu svrhu sve su češće podupirali četnike koje su naoružavali i stavljali pod svoju zaštitu.⁴⁴

Četnika je u NDH krajem 1941. bilo oko 15 000, ali njihov broj se povećavao, tako da je do kraja 1944. samo u BIH bilo oko 50 000 četnika. Upravo ta činjenica je također dokazivala kako je malu moć NDH ustvari imala. A njihova prisutnost i okrutnost je također uvjetovala jačanje partizanskog pokreta.⁴⁵

Nakon konačne podjele teritorija među okupatorima, površina NDH je iznosila 102 725 km², bez velikog dijela Dalmacije, ali objedinjene su Slavonija, središnja Hrvatska, dio Dalmacije i Bosna i Hercegovina na koju su ustaše polagale pravo prema povijesnom i etničkom načelu, srodnosti jezika i kulture.⁴⁶ Tijekom 1942. godine prvi puta se i pojavila ideja o izdvajanju BIH iz teritorijalnog sastava NDH u muslimanskim redovima. Htjeli su ustroj Župe Bosne sa sjedištem u Sarajevu i sa svojom vojskom. Teritorijalno bi prepustili zapadnu Hercegovinu NDH, a istočnu Crnoj Gori, uzeli bi dolinu Neretve i luku Ploče, kao i dijelove sjeverne Bosne koji su nekad bili u sastavu Banovine Hrvatske. Bila bi to većinski muslimanska Bosna. Tu ideju predstavili su Hitleru osobno, ali ona nikad nije zaživela te je BIH ostala teritorijalno sjedinjena s NDH.⁴⁷

3.5. Kapitulacija Italije

Slabljenje fašističkog režima u Italiji uz sve češće i teže poraze talijanske vojske napokon je dovelo do kapitulacije Italije 8. rujna 1943. Samu situaciju u državi su i ranije promatrali i Pavelić i Hitler. Hitler je znao što slijedi, ali je i dalje računao na savezništvo pa je i spasio Mussolinija nakon uhićenja, nakon čega je Mussolini na sjeveru Italije osnovao Talijansku Socijalnu Republiku. Pavelić je imao na umu teritorijalno širenje na sva ona područja koja je NDH izgubila Rimskim ugovorima, ali uz dodatno proširenje na Istru i Rijeku⁴⁸. No, prije svega, trebalo je čuti mišljenje Hitlera čija je riječ uvijek bila posljednja. Uz dogovore s njemačkim poslanikom i njemačkim ministrom vanjskih poslova, Pavelić je već 1 sat iza ponoći, nakon kapitulacije Italije proglasom istaknuo da se svi ugovori s Italijom potpisani 1941. proglašavaju ništavnim i na temelju toga u NDH je uključen teritorij južno od Dubrovnika sve do Sušaka, ali bez Rijeke i istočne Istre. Formalno potpisivanje

⁴⁴ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 161.

⁴⁵ S. P. Ramet, Nezavisna Država Hrvatska : 1941.-1945 : zbornik radova, str. 16.

⁴⁶ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 408.

⁴⁷ Isto, str. 536.

⁴⁸ Poništenje ugovora iz Rapalla 1920.

državnopravnog akta koji se odnosio na proglas obavljeno je 10. rujna 1943. NDH je tim aktom prihvaćala granicu s Italijom uspostavljenu prije 1941. Rijeka i Istra su pak ušle u novu njemačku operativnu zonu nazvanu Jadransko primorje sa sjedištem u Trstu.⁴⁹ Pavelić je u proglasu naglasio kako je „himbeni saveznik koji je NDH u času stvaranja nametnuo teške ugovore i granice koje su otrgle veliki dio nacionalnog teritorija i kako su njegovim padom prestale vrijediti i obveze proistekle iz nametnutih ugovora.“⁵⁰ Gubitak nacionalnog teritorija mnogi su Hrvati stavljali na teret NDH te su se priključivali partizanima, no, iako su Rimski ugovori sada proglašeni nevažećima, potpora partizanima neće se smanjivati.

Pavelić je odmah i imenovao poglavara Građanske uprave NDH za područje Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre, kao i velikih župa Modruša, Vinodola i Podgorja, Gacke i Like, sa sjedištem u Sušaku - Rijeci (Oskara Turinu). Pavelić je računao na to da će Hitler odobriti pripajanje sjeveroistočne Istre i Rijeke teritoriju NDH, što se naravno nije dogodilo.⁵¹

3.6. Ustaška vlast i unutarnja podjela NDH

Na čelu NDH bio je poglavnik (Ante Pavelić) koji je donosio sve važne odluke u unutarnjoj i vanjskoj politici i NDH je funkcionirala na temelju zakona i zakonskih odredbi ustavnopravnog sadržaja jer sam ustav nije imala. Pavelić je imenovao i razrješivao članove vlade čije je predsjedništvo bilo u Zagrebu, a nešto kratko tijekom 1941. i u Banjoj Luci.⁵²

Pavelić je osim funkcije šefa države tj. poglavnika vršio i dužnost predsjednika vlade, a ranije je bio i ministar vanjskih poslova (do zaključivanja Rimskih ugovora). Također, bio je i vrhovni zapovjednik oružanih snaga. A bez predstavničkog zakonodavnog tijela uspio je svu vlast koncentrirati u svojim rukama.⁵³ Osim vlade i ministarstava, postojao je i Glavni ustaški stan u kojem su se nalazili poglavnik, doglavnici, poglavni pobočnici i povjerenici koje je imenovao poglavnik. GUS je bio vrhovni organ ustaške organizacije.⁵⁴

Vlast u NDH je zakonskom odredbom 10. lipnja 1941. uredila svoje administrativno-područje i obnovila stare hrvatske županije s povijesnim imenima kako bi se nastavio i potvrdio povijesni kontinuitet NDH sa starohrvatskom državom. Neke od tih 22 županija su postojale po prvi puta, kao npr. u Bosni i Hercegovini, a u južnoj Hrvatskoj su vraćene nakon srednjeg

⁴⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 178. i 179.

⁵⁰ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 430.

⁵¹ H. Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, str. 192.

⁵² Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 166.

⁵³ H. Matković, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, str. 66. i 67.

⁵⁴ Isto, str. 73.

vijeka. To unutrašnje uređenje bilo je promjenjivo stanje zbog napretka partizanskog pokreta, poglavito u južnijim dijelovima NDH gdje su nastajala prva oslobođena područja, pa i tzv. Bihaćka republika. Te 22 velike župe definirane kao državne upravne oblasti na čijem čelu se nalazio veliki župan. On je dolazio iz krugova bliskih ustaškoj vlasti i vodio je čitavu građansku upravu na teritoriju svoje velike župe. I njih je imenovao Pavelić, a bili su jednako odgovorni kao i ministri iz ustaške vlade. Poneki župani su imali i poteškoća s upravom u svojim župama, poglavito u područjima s nacionalno miješanim pučanstvom. Grad Zagreb bio je izuzet iz velike župe Prigorje te je bio podređen direktno vladi NDH.⁵⁵

No, iako je Zagreb bio glavni grad, za buduće državno sjedište određena je i Banja Luka jer je bila najveći grad u središnjem položaju države. S obzirom da je podjela na župe obuhvatila i Bosnu i Hercegovinu nastojalo se udruživati što više pograničnih kotareva kako bi se izbrisala podvojenost tih dviju država, ali i učvršćivalo se jedinstvo državnog i nacionalnog prostora. Tako će npr. župe Livac i Zapolje, Posavje, Dubrava, Bribir i Sidraga i Gora dobiti općine koje su do tada bile u teritorijalnom sastavu BIH.⁵⁶

Župe koje su osnovane bile su: Baranja, Bilo Gora, Bribir i Sidraga, Cetina, Dubrava, Gora, Hum, Krbava i Psat, Lašva i Glaž, Lika i Gacka, Livac i Zapolje, Modruš, Pliva i Rama, Pokupje, Posavje, Prigorje, Sana i Luka, Usora i Soli, Vinodol i Podgorje, Vrhbosna, Vuka i Zagorje. U 22 župe bilo je uključeno 141 kotar i 18 kotarskih ispostava i 978 općina.⁵⁷

Nakon kapitulacije Italije, doći će i do promjena u sastavu Velikih župa pa će Cetina dobiti Split, Kaštela, Trogir i Hvar, Dubrava će dobiti Boku kotorsku, dio Konavala na koje su se Rimski ugovori odnosili te Korčulu, Lastovo i Mljet. Split je postao novo sjedište župe, kao i Šibenik. Nakon kapitulacije Italije, Zadar će postati novo sjedište nove Velike župe Sidraga i Ravni kotari, dok je šibenska velika župa promijenila ime u Bribir, a u Istri Raša.⁵⁸

U NDH je također postojala paralelna struktura vlasti, odnosno odvojeni su bili ustaški od državnih dužnosnika. Ustaški su i imali veću moć te su često upravljali državnim dužnosnicima. Osim represivnog ustaškog aparata, uspostavljeni su i specijalni sudovi s širokim ovlastima čiji je zadatak bio uklanjanje žarišta državne nestabilnosti. Izbori se u NDH nisu održavali, ali je Pavelić ipak sazvaio Hrvatski sabor u koji su ušli samo odabrani zastupnici i to njih 217, a osim živućih zastupnika iz prijašnjih zasjedanja, i predstavnika

⁵⁵ I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 214.

⁵⁶ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 409.

⁵⁷ H. Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled*, str. 72.

⁵⁸ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 409.

nekih političkih stranaka, u sabor su ušli visoki ustaški predstavnici. Prvo zasjedanje održano je od 23. do 28. veljače 1942. Sabor nije imao bitnu funkciju jer o svim važnijim poslovima i zakonima odlučivao je Pavelić.⁵⁹ Ustaški pokret koji je bio nadređen civilnoj vlasti se organizirao prema teritorijalnoj podjeli NDH, pa je na razini župe postojao ustaški stožer, u kotarevima su bili logori, a na razini općine ustaški tabori i svaki do njih je bio nadređen lokalnoj civilnoj upravi, kao i policija (ustaška – UNS i civilna - RAVSIGUR) i vojska.⁶⁰

3.7. Vojska

S obzirom da je Pavelić došao s tek nekoliko svojih vjernih sljedbenika, preuzeo je svu vojnu i policijsku upravu prijašnje Banovine Hrvatske i Kraljevine Jugoslavije, te Mačekovu građansku „zaštitu“, a organiziranje oružanih snaga NDH također je provedeno po uzoru na druge fašističke režime. Preuzimanjem svih vojnih i policijskih uprava Pavelić je nastojao obnoviti snagu hrvatske vojske koja nije postojala sve od 1918. Pavelić je tako obnovio hrvatsko domobranstvo kao redovnu vojsku NDH, a neredovne, dobrovoljačke snage bile su Ustaška vojnica o čemu će biti više rečeno kasnije u radu. Upravo takva podjela podsjećala je na fašističke režime u kojima je Pavelić pronalazio uzor. Oružane snage također su odražavale dvojnost koja se pojavljivala i u političkoj vlasti. U prvim mjesecima Nijemci su vršili vojnu i policijsku vlast i službu i tek 23. lipnja 1941. tu ulogu prepustili su vladi NDH koja je, prema mišljenju njemačkog poslanika Kaschea, bila spremna za to. Postojeće njemačke snage odgovarale su hrvatskoj vlasti, ali je njemačka oružana sila bila izostavljena iz tog pravila te je na teritoriju NDH postupala po svojoj volji.⁶¹ Domobranstvo je činilo glavni dio oružanih snaga NDH, kao regularna redovita vojska popunjavana uglavnom mobilizacijom. Zapovjedništvo se nalazilo u Zagrebu. Iako je domobranstvo stvoreno Zakonom o osnutku vojske i mornarice Države Hrvatske, vojska kao takva već je postojala i ranije, pobunom hrvatskih vojnika (Bjelovar s 20 000 vojnika), ali nije bila priznata kao ni država koju su u Bjelovaru proglasili.⁶² Ministar domobranstva bio je Slavko Kvaternik s titulom vojskovođe, a u svom proglasu je i objavio da je upravo on zapovjednik cjelokupne oružane sile Hrvatske države, do formiranja Vlade kada je Pavelić imao sve vodeće položaje u državi. Domobranstvo se dijelilo na kopnenu vojsku, zračne snage i mornaricu. Vojno – teritorijalna organizacija u početku je bila preuzeta iz Kraljevine Jugoslavije i država je podjeljena na divizijska područja koja nisu odgovarala podjeli prema Velikum župama i ukupno ih je bilo

⁵⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 167.

⁶⁰ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 221.

⁶¹ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 189.-191.

⁶² Damir Jug, Oružane snage NDH: sveukupni ustroj, Nova stvarnost: Hinus, Zagreb, 2004., str. 11.-13.

pet. Manje vojno – teritorijalne jedinice bile su okružna zapovjedništva i bilo ih je ukupno osamnaest. No, nakon reorganizacije 15. listopada 1941. ustrojena su tri zborna područja umjesto starih divizijskih.⁶³

Oružništvo je bilo dio oružanih snaga, ali je bilo zaduženo za policijske poslove u NDH, zaduženi su bili za očuvanje reda i mira i kao takvi nastavak su žandarmerije iz Kraljevine Jugoslavije.⁶⁴

Ustrojstvo i brojnost hrvatskih vojnih snaga određivalo je njemačko zapovjedništvo koje je nastojalo brojku vojnih snaga NDH držati malom, ali pojavom partizana, broj im se povećao. Ustaška vojnica bila je dio ustaške organizacije, odnosno, vojna grana ustaškog pokreta i napravljena je po uzoru na nacističke vojne jedinice. Imala je Glavni stožer na čelu čiji je glavni zapovjednik bio podređen direktno poglavniku. Ustaška vojnica bila je podjeljena i na Poglavnikov tjelesni zdrug⁶⁵ i na redovnu ustašku djelatnu bojnu. Od dviju tih bojni osnovana je i Crna legija (Jure Francetić i Rafael Boban zapovjednici). Dvije vojne strukture će se ipak spojiti potkraj 1943. pod zajedničkim nazivom – oružane snage, stoga će i Ministarstvo domobranstva biti preimenovano u Ministarstvo oružanih snaga.⁶⁶ Osim toga, postojala je Ustaška nadzorna služba zadužena za logore i Željeznička ustaška vojnica zadužena za čuvanje pruga. Za čuvanje reda zaduženo je bilo oružništvo ili žandarmi, a na području čitave NDH ustrojeno je ukupno šest pukovnija sa sjedištima u Banja Luci, Dubrovniku, Kninu, Osijeku, Sarajevu i Zagrebu.⁶⁷

Prema Damiru Jugu, približan broj oružanih snaga bio je:

Domobranstvo: 1941. – 92 000, 1942. – 110 000, 1943. 146 000

Ustaška vojnica: 1941. – 15 000, 1942. – 42 000, 1943. – 28 000

Oružništvo: 1941. – 8000, 1942. – 15 000, 1943. – 18 000

Ukupno HOS – 1944. – 200 000, 1945. – 200 000⁶⁸

⁶³ Isto, str. 59.-61.

⁶⁴ D. Jug, Oružane snage NDH: sveukupni ustroj, str. 163.

⁶⁵ Ranije zvano Poglavnikova tjelesna bojna

⁶⁶ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 168. i 169.

⁶⁷ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 410. i 411.

⁶⁸ D. Jug, Oružane snage NDH: sveukupni ustroj, str. 141.

4. PARTIZANSKI POKRET

Partizanski pokret kao oružana borba protiv nacizma i fašizma nije bila samo oslobodilačka borba, već sredstvo Komunističke Partije Jugoslavije (KPJ) kako bi se iz ilegalnog djelovanja popela na vrh političke moći na prostorima Jugoslavije. Drugi svjetski rat u Jugoslaviji je bila prilika koju komunisti nisu smjeli propustiti. U pravom trenutku i s pravim riječima, pokret je mogao zaživjeti i uspjesi partizana su se nizali jedan za drugim. Nudeći oslobođenje od okupatora, slobodu i jednakost svih naroda pokret je postao masovan. Naravno, sredstva za organizaciju nudila je KPJ koja je i osnivala narodnooslobodilačke odbore preko kojih se sve koordiniralo, a upravo tako se KPJ uspjela i učvrstiti na svim rukovodećim pozicijama u politici i vojsci tijekom rata.

Za razliku od Mačeka koji je pozvao na suradnju s okupatorima, Komunistička Partija Jugoslavije je proglasima 15. travnja i 1. svibnja 1941. pozvala narod na otpor fašističkom okupatoru. Prije tih proglašenja, 10. travnja 1941. u Zagrebu je održana sjednica Centralnog komiteta KPJ kada je formiran vojni komitet pod vodstvom Josipa Broza Tita koji bi trebao rukovoditi pripremama partije i naroda za oružanu borbu i za uspostavljanje nove Jugoslavije u granicama prije rata.⁶⁹

Iako je Jugoslavija bila raskomadana između okupacijskih sila, KPJ je djelovala jedinstveno na teritoriju Jugoslavije, ali je sjedište imala u Beogradu. Ta činjenica će i omogućiti dobru organizaciju partizana kao i njihove uspjehe u oslobađanju budućih jugoslavenskih republika.

Napadom Njemačke na SSSR, 22. lipnja 1941. KPJ je pozvala narode i građane na oružanu borbu protiv fašizma, a pet dana kasnije osnovan je Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije (GŠ POJ) s Titom na čelu te su stvoreni i pokrajinski nacionalni štabovi.⁷⁰ Osnovna forma oružane borbe bio je partizanski rat.

Položaj u kojem se našla NDH u odnosu na Nijemce i Talijane i represija naroda od okupatorskog režima na svim prostorima naroda uvjetovala je jaku antifašističku atmosferu među narodom koji se tada okupljao oko KPJ iako nisu svi bili komunistički orijentirani. Tito je bio i svjestan toga te je barem u početku borbu temeljio samo na antifašizmu.⁷¹ Ali se već i tada se nazirao karakter NOP-a koji je ovu borbu protiv fašizma iskoristio i kao borbu protiv

⁶⁹ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 195.

⁷⁰ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 442.

⁷¹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 216.

postojećeg državnog aparata, ali i kao sredstvo provođenja socijalističke revolucije na čijim temeljima bi trebala počivati nova Jugoslavija.⁷²

Razvoj NOB-a je poprimio velike razmjere, ali unatoč tome, počeci su bili teški zbog nadmoćnosti okupacijskih sila. Njemačka, Bugarska i Mađarska su imale svoju vojsku raspoređene po okupiranoj Jugoslaviji te Italija unutar svoje interesne zone. Osim toga, okupatori su opremali i kvislinške režime, ponajviše NDH, ali i četničke odrede. Stoga se, uz borbe na svjetskoj razini, na području Jugoslavije vodio građanski rat, ili za očuvanje Jugoslavije unutar ranijih granica, na temeljima socijalističke revolucije ili samostalne nacionalne države oslonjene na fašističke sile. Napretkom NOP-a, NDH se pokazala dosta slabom, te su Talijani to iskoristili kako bi snažnije zaposjeli dijelove ustaške države, sve do demarkacijske linije, odnosno drugu i treću zonu.⁷³

4.1. Političko djelovanje prema novoj Jugoslaviji

Počeci federalizacije započeli su u Stolicama u Srbiji u rujnu 1941. kada se razmišlja o osnivanju jedinstvenog političkog tijela za čitavu Jugoslaviju, ali i onih pokrajinskih koji bi djelovali na području budućih republika odnosno federalnih jedinica⁷⁴ pa se i napretkom partizanskog pokreta u vrhu KPJ se pojavila potreba za daljnjim političkim i vojnim organiziranjem te se je GŠ NOPOJ preimenovao u Vrhovni štab, a pokrajinski nacionalni štabovi u Glavne štabove. Takva organizacija trebala je omogućiti bolje napredovanje partizana i vraćanje Jugoslavije u jedinstvene granice. Odmah po oslobođenju teritorija, KPJ je nastojala uspostaviti svoju političku vlast i u svakom smislu otkloniti dotadašnji fašistički sustav vlasti. Uspjesi će dovesti i do jačanja partizanskih snaga koje su u tijeku 1942. godine brojale oko 150 000 vojnika i oslobodile značajni teritorij od oko 48 000 km². To će rezultirati i opadanjem stvarne moći kvislinške NDH koja će u operacijama za povratak izgubljenih teritorija sudjelovati tek simbolički pod njemačkim zapovjednicima.⁷⁵

Iako je na području Jugoslavije NOP uživao i podršku i izvoljevaio pobjede, na međunarodnom planu nije sve teklo tako dobro jer su zapadne sile, ali i SSSR pregovarali s izbjegličkom vladom koja se nalazila u Londonu. Ponukani time CK KPJ je donio odluku o osnivanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ – a).

⁷² F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 217.

⁷³ Isto, str. 219.

⁷⁴ Zdenko Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 14.

⁷⁵ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 221.

Potpunom afirmacijom NOP-a ideja formiranja Jugoslavije u nacionalnim granicama svih narodnosti postala je stvarnijom i bližom. Iako se na političkim kartama označavala NDH kao jedina država na ovom području, stvarnost je bila puno drugačija, jer su ustaše vlast imali sam na onim područjima gdje se nalazila i vojska koja je od tada potisnuta u defenzivu. S obzirom na događaje u Jugoslaviji i na opseg oslobođenih teritorija, NOP je već funkcionirao kao „država u državi“, ali bez prisutnosti na međunarodnom planu. To će promijeniti AVNOJ koji je dao političku afirmaciju NOP-u koji je već dobio svoju vojnu afirmaciju. Međunarodna politika, kao ni izbjeglička vlada nisu mogli više ignorirati NOP.⁷⁶

27. studenog 1942. u Bihaću je održano i prvo zasjedanje AVNOJ-a u koji su trebali ući predstavnici svih naroda i antifašističkih političkih opcija. Na tom zasjedanju donesene su i neke odluke poput proglašavanja izbjegličke vlade izdajničkom. Tito je vješto davao naputke o povezivanju naroda i narodnooslobodilačkih odreda te je jamčio ravnopravnost i slobodu svih naroda Jugoslavije, ali još 1942. nije se spominjalo nikakvo buduće ustrojstvo i federalne jedinice kao ni njihove granice.⁷⁷ No, s obzirom da se dao naputak oko osnivanja sličnih zemaljskih antifašističkih vijeća, barem je najavljeno buduće federalno ustrojstvo države, no, ono što je bitno za teritorijalnu raspodjelu, BIH se izdvojila iz NDH jer se i tamo trebalo osnovati antifašističko vijeće s karakterom političkog tijela.

22. studenog 1943. održano je i drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu gdje je zagantirano da će Hrvatska biti nezavisna federalna jedinica u sklopu nove Jugoslavije što je uvelike ojačalo potporu partizanskom pokretu u Hrvatskoj. AVNOJ se na drugom zasjedanju pretvorio u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo. Stvorena je privremena vlada (NKOJ – Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije) s Titom na čelu, a izbjegličkoj vladi oduzeta su prava zakonite vlade Jugoslavije, a kralju Petru II Karađorđeviću zabranjen je povratak u zemlju dok narod na slobodnim izborima ne odluči o sudbini monarhije i o državnom uređenju. Jugoslavija je tada zamišljena kao federativna država sa šest republika ravnopravnih naroda čijem je teritoriju priključeno Slovensko primorje, Beneška Slovenija, Istra i i hrvatski otoci te da se ponovno razmotre svi ugovori koji su zaključeni u ime Jugoslavije, a sklopila ih je kraljevska izbjeglička vlada. Takva Jugoslavija imala je kontinuitet s Jugoslavijom prije okupacije, ali je promijenjeno državno uređenje. Odluke zasjedanja AVNOJ-a postale su državnopravni ustavni akt organiziranja nove države. Temeljem odluka drugog zasjedanja AVNOJ-a, u pojedinim jugoslavenskim zemljama konstituirani su vrhovni organi državne

⁷⁶ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 221. i 222.

⁷⁷ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 218. i 219.

vlasti u federalnim jedinicama te je to bio završetak procesa koji je započeo okupacijom Jugoslavije i prvim danima NOP-a.⁷⁸ Ovim zasjedanjem formalno je konstituirana Demokratska Federativna Jugoslavija.

Na inzistiranje savezničkih sila Tito je pristao na sporazum s kraljevskom izbjegličkom vladom, poznatiji kao sporazum Tito – Šubašić (Viški sporazum, 16. travnja 1944.) kojim je NKOJ postao legalna vlast u zemlji, a izbjeglička vlada obavljala je svoje poslove van zemlje. Uskoro je uslijedio i novi sporazum Tito – Šubašić (Beogradski sporazum, 2. studenoga 1944.) čime je stvorena Privremena narodna skupština proširenjem AVNOJ-a, imenovano je namjesništvo (2. ožujka 1945.), podnesena je ostavka kraljevske vlade i NKOJ-a (05. ožujka 1945.) i imenovana nova vlada s Titom na čelu (07. ožujka 1945.) i time je stvorena jedinstvena vlada.⁷⁹ Stvaranje jedinstvene vlade po želji savezničkih sila, Jugoslavija je dobila međunarodno priznanje, a uskoro je s Jugoslavenskom armijom oslobođen čitav teritorij Jugoslavije što uz političke igre omogućilo potpunu komunističku prevlast.⁸⁰

29. studenog 1945. proglašena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija od strane Ustavotvorne skupštine unutar svih oslobođenih teritorija bivše Jugoslavije. Dogodilo se to nakon Titove premoćne pobjede na izborima. Ista će skupština donijeti i novi Ustav 30. siječnja 1946. Hrvatska će pak svoj Ustav dobiti 18. siječnja 1947.⁸¹

4.2. ZAVNOH kao politička prekretnica

1943. bila je i prijelomna za još veće napredovanje NOP-a, a to je uvjetovala kapitulacija Italije kao i nova pomoć zapadnih sila. Kapitulacijom Italije oslobođena je čitava Dalmacija, Primorje i Istra koji su se priključili budućoj Jugoslaviji. U gotovo svim jugoslavenskim zemljama formirano je predstavničko tijelo NOP-a i vrhovni organi vlasti. U Hrvatskoj je tako formirano Zemaljsko Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske s prvim zasjedanjem 13. i 14. lipnja 1943. u Otočcu i na Plitvicama.⁸²

Osnivanje ZAVNOH-a bila je jedna od temeljnih političkih odluka tijekom antifašističke borbe, tijelo koje je bilo vrhunac antifašističkog organiziranja u Hrvatskoj i tijelo koje će se preobraziti u buduću vladu Hrvatske u okviru Jugoslavije, čuvajući pritom posebnost hrvatskih područja, nacionalni interes i povijesne granice. Bio je prvo tako tijelo osnovano na

⁷⁸ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 227.

⁷⁹ Isto, str. 231. i 232.

⁸⁰ Hrvoje Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), Naklada Pavičić, Zagreb, 1998., str. 269.

⁸¹ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 471.

⁸² F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 224.

području Jugoslavije, a iza sebe je imao čvrste temelje partizanskih uspjeha, od velikog broja vojne snage do osvojenog teritorija od Like i Gorskog kotara, Korduna i Banovinu kao i druga manja ili veća područja diljem Hrvatske. Na prvom zasjedanju u Otočcu i na Plitvičkim jezerima u rujnu 1943. izražena je želja za stvaranjem federativnog uređenja Jugoslavije sa šest republika, pritom je naglašena i Bosna i Hercegovina kao samostalna republika i ovom prilikom je isključena iz granica tadašnje NDH. Jedna od bitnijih odluka ZAVNOH-a u početku njegovog postojanja za teritorij Hrvatske bila je odluka o priključenju Istre, 20. rujna 1943. Hrvatskoj, ali i Rijeke, Zadra i ostalih krajeva koje je anektirala Italija. Odluka je postala važeća tek nakon odobravanja AVNOJA 29. studenog 1943. Ovo priključenje tih teritorija Hrvatskoj imalo je velik odjek u svijetu.⁸³

Vrlo značajno je bilo drugo zasjedanje ZAVNOH-a u Plaškom od 12. do 15. listopada 1943. kada je izražena volja hrvatskog naroda da se nova Jugoslavija izgradi na načelu federacije i samoodređenja naroda kao demokratska zajednica slobodnih i ravnopravnih naroda uz ranije navedenu odluku o priključenju Istrije i Rijeke i svih otetih krajeva Hrvatskoj, odnosno Jugoslaviji.⁸⁴ Na ovom zasjedanju odbačena je monarhija i donesen je Pravilnik o radu ZAVNOH-a koji mu je dao obilježja vlade Hrvatske. Ovime se definitivno ZAVNOH potvrdio kao vrhovnim državnim tijelom u Hrvatskoj, što će službeno potvrditi i sljedeće zasjedanje i AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Kao takvo, moglo je odlučivati o sudbini hrvatske države. Treće zasjedanje ZAVNOH-a u Topuskom 8. i 9. svibnja 1944. je također značilo formalno konstituiranje Federalne Države Hrvatske u sklopu nove Jugoslavije u kojoj je ZAVNOH imao vrhovnu zakonodavnu i izvršnu vlast, te na taj način postaje ono što je bio hrvatski sabor. Nakon trećeg zasjedanja, Hrvatska je imala ponešto veći suverenitet u novoj Jugoslaviji.

4.3. Federalna Država Hrvatska

Do sredine 1945. Na teritoriju Hrvatske postojale su dvije hrvatske države, jedna stvorena na temeljima fašizma uz potporu Sila Osovine, a druga FDH na temeljima antifašizma u novoj federalnoj Jugoslaviji. Opstala je samo FDH koja se u potpunosti razlikovala od NDH, politički i teritorijalno. Partizanskom borbom polako se sužavao teritorij NDH i stvarali su se temelji novoj federalnoj jedinici Hrvatskoj. FDH nije uključivala BiH koja je postala nova federalna jedinica, ali je sigurno uključila Dalmaciju i Istru u svoj teritorij i granice koje su

⁸³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 225.-229.

⁸⁴ F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 225.

stvarane nakon rata bile su osnova za uspostavljanje potpune samostalnosti hrvatske države na svom cjelokupnom teritoriju. Ova država bila je temelj i samostalnoj Republici Hrvatskoj.

ZAVNOH se u prosincu 1944. iz Topuskog preselio u Šibenik i pripremalo se na preseljenje u Zagreb i iako je do tada ZAVNOH obnašao zakonodavnu i izvršnu vlast, privremena vlada DFJ, nastala sporazumom Tito – Šubašić, zatražila je da se osnuju vlade federalnih jedinica. To će se dogoditi u Hrvatskoj 14. travnja 1945. u Splitu. Predsjednik nove Narodne vlade Hrvatske bio je Vladimir Bakarić.⁸⁵ FDH je također bila uspjeh u pridruživanju Istre, Rijeke, Zadra i kvarnerskih otoka hrvatskom teritoriju, što je napredak u odnosu na položaj u prijašnjim državama u kojima se Hrvatska nalazila. FDH je 25. srpnja 1945. dobila i Sabor FDH jer je na svome 4. zasjedanju ZAVNOH pretvoren u Hrvatski sabor, odnosno u Narodni sabor Hrvatske. Političkim ostvarenjem nove hrvatske države u sklopu Jugoslavije postiglo se ono što su ranije generacije zamišljale, hrvatski teritorij je ponovno okupljen pod jednu vlast. Iako je bilo gubitaka iz Banovine Hrvatske poput dijela Srijema, sjeverne Bosne ili dijela Hercegovine, ovaj puta je u teritorij Hrvatske uključena i Istra i cjelokupna Dalmacija, kao i Baranja, no razgraničenje je još tek trebalo riješiti međurepubličkim sporazumima, koji neće uvijek biti pravedni za Hrvatsku, moguće kao kazna za zločine NDH.

4.4. Vojne operacije i teritorij

Početak partizanskog pokreta se uglavnom sveo na sabotaze i diverzije, posebice u gradovima i na prometnicama diljem NDH sve dok se partizani međusobno nisu počeli bolje organizirati i naoružavati. S početkom 1942. organizacija NOP-a ušla je u fazu stvaranja vojske koja bi bila jedinstvena. Tako je Hrvatska (bez BIH) bila podjeljena na pet operativnih zona radi lakšeg organiziranja naoružavanja i vojske. Počinju se iz partizanskih odreda formirati i brigade poput Prve ličke, Slavonske, Dalmatinske itd. Ustrojena je bila i 1. Istarska četa koja je imala zadatak podizanja naroda protiv Talijana i za diverzije u Istri.⁸⁶

Prve uspješne operacije izvedene su početkom 1942. Partizani su tada zauzeli Vojnić te zarobili velik broj domobrana i ratne opreme, nedugo nakon toga osvojen je i Donji Lapac. Ispresjecanje teritorija NDH se nastavilo pa su tako do proljeća 1942. držali pod kontrolom dijelove Banije, Korduna i Like, zauzeli su još i Srb i Korenicu i manja okolna mjesta. A u svibnju oslobođen je i Brod na Kupi.⁸⁷ Na teritoriju NDH tijekom ljeta partizani su imali

⁸⁵ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 246.

⁸⁶ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 446. i 447.

⁸⁷ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 293.

dosta uspjeha u Bosni pa je tako u jednom naletu partizanskih snaga oslobođen Prozor, Gornji Vakuf, Tomislavgrad i Šujica.⁸⁸

U jesen 1942. Tito je dao nalog da se osvoji Bihać, ključni grad u toj regiji. Već 2. studenog 1942. partizani su započeli oslobađanje Bihaća s hrvatskim i boasansko – krajiškim brigadama i već nakon dva dana Bihać, ali i brojna okolna područja bila su oslobođena, poput Velike Kladuše par dana poslije. S tom akcijom partizani su kontrolirali ukupno 48 000 km², sve od Imotskog do prilaza Zagrebu i Karlovcu, od prilaza Banje Luke do nadomak Rijeke – teritorij nazvan Bihaćka republika. U studenom 1942. osnovana je narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOV) i Vrhovni štab NOV-a.⁸⁹ Vrhovni štab bio je nadležan za rad Glavnih štabova pa tako i Glavni štab Hrvatske koji je imao već 1942. godine ovlasti na područjima koje će biti uključena u teritorij NRH 1945.⁹⁰ Nakon ovih uspjeha počinju se organizirati i prve divizije sastavljene od tri ili više brigada.

Unatoč zajedničkim vojnim pothvatima Talijana, Nijemaca, četnika i ustaša, počevši od 20. siječnja 1943. napadom na tzv. Bihaćku republiku, partizani su i dalje odolijevali svim napadima i pritiscima i izvolijevali su pobjede. Kao što sam ranije i naveo, represivni režim uvjetovao je daljnji rast partizanskog pokreta, a NDH je bila i specifičan slučaj. Broj nezadovoljnih Hrvata, iscrpljen od okupatora bio je sve veći, također veliki broj Srba koji se nalazio u NDH odupirao se režimu i prilljučivao partizanima. Osim toga, očito antihrvatsko djelovanje četnika i njihov pokušaj stvaranja velike Srbije na velikom dijelu teritorija Jugoslavije izazivao je otpor i priključivanje partizanskim odredima odnosno NOV-u.⁹¹

Te 1943. okupatori su pokušali zadati veći udarac NOP-u, ali kada im ni to nije uspjelo, definitivno su se odrekli ponovnog okupiranja izgubljenih teritorija te se svoje snage zadržali samo oko vitalno važnih područja (gradovi, rudnici). Teritorij NDH bio je iscjepkan i sve se više sužavao. NOP je tada već kontrolirao i više od polovice jugoslavenskog teritorija. Od 1943. započet će i međunarodno priznanje NOP-a kao i vojna pomoć istoga.⁹² Uspješna organizacija, političkih odbora i vojnih odreda davala je jednu stabilnost na oslobođenom teritoriju koju ustaše i fašisti više nisu mogli razbiti.

⁸⁸ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 297.

⁸⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 220.

⁹⁰ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 295.

⁹¹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 222.

⁹² F. Tuđman, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, str. 223. i 224.

Predstavnici savezničkih snaga u Jugoslaviji su na temelju viđenoga zaključili da su upravo partizani i NOP trenutno jedina opcija koja bi mogla ujediniti narod protiv fašističkog okupatora, kako već nadziru veliko područje te od kraja 1943. započinje i savezničko materijalno pomaganje partizanskog pokreta. Nakon kapitulacije Italije osnovan je veliki broj narodnooslobodilačkih odbora na području koji je ranije bio anektiran i iako je NDH nominalno preuzela vlast, realno, partizani su kontrolirali veliki teritorij. Tu je do izražaja došla i važnost Istre i iako su partizani krenuli s oslobađanjem odmah po kapitulaciji Italije, bili su razbijeni od njemačke vojske koja je Istru uključila u operativnu jednicu nazvanu Jadransko primorje. Istarski sabor (skupština u Pazinu) je 26. rujna 1943. proglasila odluku NOO-a za Istru da se ta pokrajina sjedinjava s maticom zemljom. Odluku je potvrdio i ZAVNOH i AVNOJ.⁹³

Kapitulacija Italije je vrlo vjerojatno bila ključna za porast i jačanje partizanskog pokreta 1943. Osim što je vraćen hrvatski teritorij, među ljudima je pobjeda nad jednom fašističkom silom podizala entuzijazam, a osim toga, partizanski pokret je ojačao i u naoružanju koje su preuzeli od Talijana, a neki su i talijanski vojnici prelazili u partizane. Stoga, nema sumnje da je ovaj događaj bio prekretnica u ratu u korist NOP-a.

Širenje partizanskog pokreta i rast NOP-a tijekom 1943. omogućile su daljnje pobjede na svim frontovima, ali i širenje teritorija koje su partizani kontrolirali. Pod atmosferom tih uspjeha, održat će se i drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu koje je omogućilo osnivanje NKOJ-a i Demokratske Federativne Jugoslavije⁹⁴, na porostoru čitave bivše Jugoslavije, uz Istru, Rijeku i Zadar, ali pod okupacijom. Zato će se ratne operacije intenzivno i nastaviti tijekom 1944. i s jedne i s druge strane. Uspjesi protiv okupatora, ali i četnika, navelo je i Engleze da pošlju vojnu misiju na partizanski teritorij koja je utvrdila da je upravo NOP taj koji se bori protiv fašizma, što će također dovesti do preokreta u ratu u Jugoslaviji, ali i položaju NOP-a na međunarodnom planu, jer će od tada saveznici vojno pomagati partizane.⁹⁵ Čim je stigla vijest o kapitulaciji Italije 8. rujna 1943. partizani su oslobodili skoro čitavu Dalmaciju s otocima, veći dio Istre i Primorje, do 13. rujna oslobođeno je sve osim Pule i to uz veliku pomoć lokalnog stanovništva koje je samostalno organiziralo ustanke.⁹⁶ Oslobođeni teritorij, zapadne Hrvatske od Istre do južne Dalmacije sa zaleđem pak nije dugo bio oslobođen jer su Nijemci uputili snažne vojne postrojbe kako bi preuzeli vlast

⁹³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 223. i 224.

⁹⁴ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 257.

⁹⁵ Isto, str. 259. i 260.

⁹⁶ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 318.

tamo gdje su je Talijani izgubili i kako bi pripomogli NDH u integriranju tog teritorija u svoj sastav. U tome su i uspjeli, osim Visa koji je postao partizanska utvrda.⁹⁷

Koprivnica je zauzeta 7. studenog 1943. i područje današnje Koprivničko – križevačke i Bjelovarske županije pod nadzorom partizana nazvano je Podravska republika, no partizani su bili svjesni da neće moći to područje lako održavati pod svojom kontrolom pa su uglavnom ispraznili skladišta i opskrbili se onim što će im trebati u daljnjoj borbi, od hrane do papira.⁹⁸ Osim tih gradova, jesen i zimu 1943. obilježilo je oslobađanje i Varaždinskih Toplica i Tuzle. Tomu je razlog bio što su Nijemci i ustaše bili uglavnom angažirani u Dalmaciji iz straha od iskrcavanja saveznika.⁹⁹

Tijekom 1944. Hrvatska postaje još važnije borbeno područje zbog velike koncentracije fašističkih snaga. Unatoč tome, partizani su kontrolirali polovinu hrvatskog teritorija. 1944. godina je bila posebno teška za partizanski pokret jer su Nijemci svim silama htjeli onemogućiti rad partizana i ZAVNOH-a. Akcije poput desanta na Drvar bile su vrlo kratkog uspjeha za Nijemce, a možemo reći da je taj desant bio potpuni neuspjeh jer 25. svibnja nisu uspjeli zarobiti Titam već samo na desetak dana zadržati Drvar, unatoč tome što su brojali preko 40 000 vojnika.¹⁰⁰ Cilj Nijemaca je bio i onemogućiti povezivanje juga i sjevera Hrvatske te su osmišljavali velike vojne operacije kojima su na kraju i uspjeli zauzeti veći dio partizanskog područja, a nakon što je osvojeno područje između Karlobaga i Crikvenice, presječene su veze partizana s Visom na kojem se od tada nalazio Vrhovni štab, dok se Glavni štab Hrvatske povukao na sjever. Brojni partizani i narod morali su se povući u Bosnu. Vis je 1944. godine postao vojna i politička baza partizana, a otok su štitili i saveznici.¹⁰¹ Dubrovnik je oslobođen u studenom 1944. godine uz pomoć Britanaca.¹⁰²

1944. godinu obilježili su porazi njemačke vojske u čitavoj Europi, pa tako i u Hrvatskoj gdje su se Nijemci počeli povlačiti prema njemačkom državnom teritoriju. S jedne strane napredovali su zapadni saveznici, a s druge strane Crvena armija, pri čemu su i jedni i drugi nastojali što prije doći u Njemačku i imati veću ulogu pri stvaranju novog europskog poretka. Tito je zajedno s Crvenom armijom ušao u Beograd 20. listopada 1944. odakle su Sovjeti nastavili prema Budimpešti, ali i prolazili su i kroz Vojvodinu, Baranju te Međimurje.

⁹⁷ D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 453. i 454.

⁹⁸ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 225.

⁹⁹ I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 324.

¹⁰⁰ Isto, str. 335.

¹⁰¹ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 237.

¹⁰² I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 339.

Nastojeći osigurati povlačenje svojih snaga iz jugoistočne Europe, otvorena je Srijemska fronta koja je probijena uz pomoć Crvene armije, nakon čega se njemačke i ustaške snage povlače prema Zagrebu.¹⁰³

02. ožujka 1945. osnovana je Četvrta armija, koja je uz prijašnje 3 pripadala Jugoslavenskoj armiji, do tada zvanom narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije. Vrhovni štab je postao Generalštab, a Tito mu je bio na čelu. Osim anglo – američkih saveznika i Tito je htio osvojiti Trst, te je Četvrta armija i dobila zadatak da ubrzano s juga, iz Like, krene prema Trstu. Gradovi su se predavali jedan po jedan u akciji započetoj 20. ožujka 1945. Već 1. svibnja 1945. osvojen je Trst, zatim Rijeka, Pula, Pazin, no zbog zapadnjačke politike, Tito se morao povući iz Trsta koji je vrlo kratko pripadao Jugoslaviji. Ovom akcijom svi neprijatelji su bili istjerani iz Istre. Zagreb je osvojen 8. svibnja 1945. nakon opsežnih operacija na sjeveru i jugu Hrvatske. U Zagreb su ušle Prva i Druga armija koje su zatim nastavile proganjati i Nijemce i pripadnike oružanih snaga NDH sve do austrijske granice.¹⁰⁴ Sve izbjeglice i pripadnike domobranstva i ustaške vojske na polju kod sela Bleiburg dočekala je engleska vojska koja ih je vratila prema Jugoslaviji gdje ih je pak dočekala Jugoslavenska armija i vratila nazad, pri čemu su počinjeni masovni zločini bez ikakvog suđenja.¹⁰⁵

Država proizašla iz borbe protiv okupatora, država izgrađena na temeljima antifašizma, nova Jugoslavija je i nakon rata izložena brojnim izazovima. Teret bivše Kraljevine Jugoslavije i NDH bit će prepreka s kojom će se KPJ morati nositi kroz sljedeće godine. Zavađeni narodi radit će na pomirbi, a komunisti će svim sredstvima nastojati održati Jugoslaviju kao jednu državu. Naravno, zalaganje za slobodu naroda, za pravo na samoopredijeljenje koje se ranije i najavljivalo bit će Ustavom zagarantirano, Ustav države koja je nastala kao slobodno volja naroda Jugoslavije, ali u narednim godinama, KPJ će činiti sve kako bi se to onemogućilo.

¹⁰³ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 340.

¹⁰⁴ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 245.

¹⁰⁵ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 269.

5. HRVATSKA U SFRJ

Hrvatska u novu Jugoslaviju ulazi s teškim teretom NDH zbog čega će se u narednim godinama osjećati neprestano kažnjavanje Hrvata i Hrvatske. Obećani federalizam će biti samo formalna stvar za KPJ, razgraničenje će se voditi prema interesima drugih republika, a vlast u Hrvatskoj samo će se potihlo pokoravati, a u slučajevima kada se i bude nastojala postići ravnopravnost i sve ono obećano ranije, savezna vlast će to vrlo brzo i ugušiti.

Izbori u Jugoslaviji su održani u studenom 1945. S obzirom da se prije izbora KPJ obračunala sa svim političkim protivnicima, poglavito s pripadnicima HSS-a, izbori su prošli glatko. Izašlo je ukupno 92.65% glasača i Narodna fronta je premoćno pobjedila. Nakon toga se 29. Studenog 1945. Sastala Ustavotvorna skupština i proglašena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ).¹⁰⁶ Ustav FNRJ iz 30. siječnja 1946. odredio je da se svaka federalna jedinica treba nazivati narodnom republikom. Uz promjenu imena, svaka republika će donijeti svoj Ustav koji je u skladu s Ustavom FNRJ.¹⁰⁷ Ustav se odnosio i na teritorij, odnosno naznačeno je da se teritorij FNRJ proteže na teritoriju bivše Kraljevine Jugoslavije uz proširenje na Istru i kvarnerske otoke.¹⁰⁸ Odmah nakon donošenja saveznog ustava sastat će se Predsjedništvo Narodnog sabora Hrvatske, 26. veljače 1946. i promijeniti ime iz Demokratska Federalna Hrvatska u Narodna Republika Hrvatska, sabor je preimenovan u Sabor NR Hrvatske, Predsjedništvo u Prezidijum Sabora NR Hrvatske, a vlada je nazvana Vlada NR Hrvatske. Nadalje će se donijeti Zakon o Ustavotvornom saboru NR Hrvatske, ali prvo je trebalo raspustiti postojeći sabor. Na prvom zasjedanju Ustavotvornog sabora NR Hrvatske, 30. studenog 1946., izabran je Prezidijum i nova Vlada kojoj je bio Vladimir Bakarić na čelu, dok je Vladimir Nazor bio predsjednik Prezidijuma Ustavotvornog sabora NRH. Ustav je proglašen 18. siječnja 1947. te se Ustavotvorni sabor preimenovao u Sabor NRH. Prema Ustavu NRH, „ NRH je narodna država republikanskog oblika“, nadalje se navodi da „... hrvatski se narod, izražavajući svoju slobodnu volju, a na temelju prava na samoodređenje, uključujući pravo na odcjepljenje i ujedinjenje s drugim narodima, ujedinio na temelju načela ravnopravnosti s ostalim narodima Jugoslavije i njihovim narodnim republikama (...) u zajedničku, saveznu državu FNRJ“¹⁰⁹ Ustavom je izričito naglašena suverenost hrvatske države. Bitna stavka Ustava je i da su Srbi zajedno s Hrvatima

¹⁰⁶ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 280.

¹⁰⁷ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 417.

¹⁰⁸ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 280.

¹⁰⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 281. i 282.

konstituirali NRH, ali se ne spominje njihovo pravo na samoodređenje, koje će kasnije Srbi na teritoriju Hrvatske zagovarati i organizirati oružane pobune protiv hrvatskih vlasti.

5.1. Razgraničenje federalnih jedinica

Za vrijeme rata postojali su drugačiji prioriteti za KPJ, osim naravno oslobođenja od okupatora, trebalo je učvrstiti političku prevlast u novoj Jugoslaviji, tada još nitko nije aktivno razmatrao podjelu teritorija, odnosno granice između federalnih jedinica. Možda se ranije i trebalo razmišljati o tome jer će u ratnoj pobjedi, u novoj Jugoslaviji, na samome početku funkcioniranja države, upravo granice biti kamen spoticanja.

Tito je pitanje granica smatrao nevažnim, s obzirom da mu je cilj bio izbaciti fašiste iz Jugoslavije i stvoriti državnu cjelinu bez unutarnjih granica i nacionalnih razlika, no, s unutrašnjim sređivanjem poslijeratne Jugoslavije, pojavit će se upravo ta problematika teritorija i granica između federalnih jedinica i upravo ti sporazumi će biti temelj uspostavljanju granica kakve su danas, uspostavljanju, ali i još uvijek osjetljivim pitanjima između samostalnih bivših jugoslavenskih država.¹¹⁰ Za rješavanje granica među republikama primjenjivalo se etničko načelo, jer su i same republike bile etničke¹¹¹. Iako se pitanje granica izbjegavalo, ono se moralo riješiti jer makar administrativno, razdvajale su dvije suverene republike, odnosno dvije federalne jedinice.¹¹² Tito, vrh KPJ i unitaristi (ali i nacionalistički Srbi) nisu se htjeli baviti granicama koje su za njih predstavljale samo administrativno razgraničenje federalnih jedinica, nazivane „avnojskim, za njih su imale pogrdno značenje dok je za ostale narode pitanje granica bilo važno. Granice su predstavljale jedan povijesni kontinuitet, stvarnost dobivenu borbom protiv fašizma, ali i naravno, primjena etničkog načela bila je važna. Iako su te granice često nazivane avnojskim, možemo reći da je to bilo pogrešno, jer AVNOJ se na svojim zasjedanjima nije bavio razgraničenjima između republika, već samo budućim federalnim jedinicama.¹¹³ Pitanje razgraničenja je uvršteno i u savezni i u republičke Ustave. Ustav FNRJ iz 1946. govori da razgraničenja narodnih republika vrši Narodna skupština FNRJ uz pristanak republika, a kasnije će se na primjeru Hrvatske i Vojvodine prikazati ipak malo drugačija situacija. Ustav NRH iz 1947. kaže da se granice ne mogu mijenjati bez odobrenja Sabora. Svi kasniji Ustavi potvrdit će stavke ovih

¹¹⁰ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 282.

¹¹¹ Osim Bosne i Hercegovine kada je primjenjeno uglavnom povijesno načelo

¹¹² Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 25.

¹¹³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 292.

Ustava.¹¹⁴ Razgraničenje Hrvatske s ostalim republikama nije teklo tako mirno. Različiti sporovi su vođeni i pokušalo se primjenjivati i povijesno i etničko načelo, no u nekim slučajevima niti jedno od toga nije bilo bitno, kao što će biti u razgraničenju s Vojvodinom, odnosno Srbijom. Razgraničenja ostalih republika prošla su ipak nešto mirnije, ali i dalje se naziralo kažnjavanje Hrvatske koja je tretirana kao poražena strana u ratu. Uzalud su se hrvatski komunisti s Hebrangom na čelu borili za poštivanje povijesnog načela. Za svaki sukob i nesuglasice i njihovo rješavanje, bio je zadužen Politbiro KPJ, Kardelj, Đilas, Bakarić, Pucar i dr.

Za teritorij koji je bio sporan i na međunarodnom planu postignut je sporazum tek 1947. tzv. Pariški sporazum kojim je prema etničkom načelu Istra s otocima i luke Rijeka i Zadar pripale Jugoslaviji, odnosno Hrvatskoj, no još uvijek je Istra i granica sa Slovenijom bila sporna zbog Tršćnaske krize.

5.1.1. Razgraničenje sa Srbijom (Vojvodinom)

Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. Hrvatska je stekla, ponovno, većinu Srijema, a tek mirom u Požarevcu 1718. i ostatak Srijema, te se u hrvatskim granicama nalazio i Zemun, barem u okviru monarhije. S tim granicama, Hrvatska istupa iz Austro – ugarske monarhije i ulazi u Državu SHS i Kraljevinu SHS, odnosno Kraljevinu Jugoslaviju. Podjelom Jugoslavije na banovine, Hrvatska je izgubila istočni Srijem, ali uspostavom Banovine Hrvatske, spajanjem Primorske, Savske i većinski hrvatskih kotareva susjednih banovina, istočni Srijem je vraćen u granice Hrvatske i ostao je tako i za vrijeme NDH. No, tek u drugoj Jugoslaviji, povijesna pripadnost Srijema Hrvatskoj, ne samo da će biti dovedena u pitanje, već se ovaj put i izdvojiti iz granica hrvatskih zemalja. Granice Banovine Hrvatske, koja je bila najbliže ostvarenju ujedinjena hrvatskih zemalja i tvorevina nastala kao sporazum Beograda i Zagreba, nije se uzimala u obzir pri novom razgraničenju. Osnova pregovora bila je Savska banovina kojoj je pridodano 13 kotareva iz Primorske uz Dubrovački kotar, i izostanak Srijema je značilo da se ne poštuje ni povijesno ni etničko načelo, a isto se dogodilo i s pridodavanjem Boke kotorske Crnoj Gori. Još u ratno vrijeme Srijem je pripadao partizanskoj organizaciji Vojvodine, ali pogrešno bi bilo zaključiti da je to vodilo razgraničenju, a bliže kraju rata, vojvođanske vlasti su takav stav i zastupale. Također su tražili da se Vojvodina uključi u

¹¹⁴ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 25.

federalnu jedinicu Srbiju čime je nametnuto pitanje razgraničenja. Upravo zbog toga je i formirana komisija s Đilasom na čelu.¹¹⁵

5.1.2. Đilasova komisija

11. lipnja 1945. sastao se Politbiro CK KPJ i raspravljao o sukobu vojvođanskih pokrajnskih vlasti u kojima su većina bili Srbi i koji su tražili priključenje Srbiji, i ZAVNOH-a, te je odlučeno formiranje komisije s Milovanom Đilasom na čelu. AVNOJ je već 19. lipnja 1945. uputio komisiju u sporna područja kako bi se odredilo razgraničenje. Komisiju su još činili Vicko Krstulović, Jerko Zlatarić te Jovan Veselinov i Milentije Popović. Utvrđeno je nekoliko spornih područja za koji je komisija predložila i rješenja. U Bačkoj to su bili kotarevi Subotica, Sombor, Apatin i Odžaci s bunjevcima, odnosno, šokcima, zatim u Baranji to su bili kotarevi Batina i Darda, te srijemski kotarevi Vukovar, Šid i Ilok. Navodeći gospodarske, prometne i geopolitičke razloge, bački kotarevi pripali su Vojvodini, u Srijemu je napravljena granica između Šida i Vukovara, a Iločki kotar pripao je Vojvodini iako su u Iloku bili Hrvati većina, no u ukupnom broju s okolnim selima, Srbi su ipak bili većina. Samo u slučaju Baranje, sporna područja ušla su u sastav Hrvatske.¹¹⁶ Vojvođanska strana je polazila od toga da se čitav Srijem uključi u sastav Vojvodine, na što hrvatska strana nikako nije pristala i isticala je da u Baranji i Bačkoj (Bač, Sombor, Subotica) žive Hrvati Šokci i Bunjevci. Može se reći da je komisija napravila kompromis s obzirom na zahtjeve, ali obraćajući pažnju na povijesno i etničko načela, Hrvatska je izgubila. No, dobitak Baranje u Vojvodini i Srbiji se gledao kao kompenzacija za Srijem. Komisija je uglavnom iznosila argumente etničkog načela, ali ono nije uvijek moglo, po mišljenju komisije, biti provedeno. Upravo je Subotica najbolji primjer gdje su Hrvati bili ogromna većina, ali pojas kojim bi se Subotica zajedno sa Somborom uključila u Hrvatsku, bio bi „neprirodna tvorevina“ i Subotica bi postala periferni grad koji je bio orijentiran prema jugu, a nikad prema zapadu, odnosno Hrvatskoj. Zaključili su da ukoliko bi se mađarska Baja priključila teritoriju Jugoslavije da bi se ovo rješenje moglo i promijeniti.¹¹⁷

Komisija je u svom pismenom mišljenju dodala kako njezine odluke nisu konačne te se mogu mijenjati, no, s obzirom da je mišljenje te komisije išlo u korist Vojvodine, odnosno Srbije, za njih je to mišljenje bilo trajno, iako će se ono i promijeniti u sljedećim slučajevima. Selo

¹¹⁵ Ljubo, Boban, Hrvatske granice 1918 – 1993, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 53. i 54.

¹¹⁶ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 293.

¹¹⁷ Lj. Boban, Hrvatske granice 1918 – 1993, str. 54.

Bapska – Novak dodijeljeno je Hrvatskoj po etničkom načelu u kotar Vukovar¹¹⁸, selo Jamena s većinskim srpskim stanovništvom je isključeno iz kotara Županja i pridodanu kotaru Šid. Na zahtjev Okružnog odbora Osijeka, ali i političkog vrha Hrvatske, ponovno se raspravljalo o Iloku, te je naposljetku i CK KP Srbije prihvatio da se taj grad s većinskim hrvatskim stanovništvom vrati Hrvatskoj.¹¹⁹ Ilok je tako ostao duboko u vojvođanskom teritoriju. Rasprave oko ispravnosti odluka komisije i danas nisu gotove, pa tako većina autora koje sam koristio za ovaj rad smatra kako je Hrvatska uvelike oštećena, dok Ivo Goldstein tvrdi da je „razgraničenje bilo realan kompromis“¹²⁰ jer zbog geografskih, prometnih i ekonomskih kriterija, zaobiđen je ovaj etnički pa je tako Hrvatska ostala bez područja u sjevernoj Bačkoj gdje je bilo Hrvata u većinskim zajednicama. 26. lipnja 1947. ova granica je i ozakonjena nakon što ju je potvrdio Sabor NR Hrvatske. Granica je bila i prirodna (uzduž Dunava), etnička, i djelomično samo povijesna. Još u rujnu 1945. Skupština Srbije donijela je zakon o ustanovljenju i ustrojstvu Autonomne pokrajine Vojvodine pri čemu su određene granice: „Granice Autonomne pokrajine Vojvodine prema federalnoj Hrvatskoj utvrđuju se privremeno na osnovu predloga naročite komisije AVNOJ-a. Ova granica ide rekom Dunavom od mađarske granice do Iloka, prelazi preko Dunava ostavljajući Ilok, Šaregrad i Mohovo u Hrvatskoj i ide na jug ostavljajući atara sela sadašnjeg Šidskog sreza: Opatovac, Lovas, Tovarnik, Podgrađe, Adaševci, Lipovac, Strošinci i Jamena Hrvatskoj, a varoš Šid i sela Ilinci, Mala Vašica, Batrovci, Morović Vojvodini.“¹²¹

5.1.3. Razagrančenje s Mađarskom:

Granica s Mađarskom bila je povijesna i prirodna jer je pratila rijeke Dravu i Muru, te državna granica Jugoslavije i nije se mijenjala u poslijeratnom periodu.¹²²

4.1.4. Razgraničenje s Bosnom i Hercegovinom:

BIH je bila nešto više komplicirana za određivanje granica jer su neki krugovi u Hrvatskoj još uvijek po povijesnom načelu tražili da ona ostane u sastavu Hrvatske, ali s obzirom da je vrh KPJ odlučio od Bosne napraviti novu republiku, povijesna načela njihovih granica i povijesna načela od kojih je polazila Hrvatska, sukobljavali su se.

¹¹⁸ Od Vukovara udaljeno 30 km, a od Šida samo 9

¹¹⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 293. i 294.

¹²⁰ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 413.

¹²¹ Lj. Boba, Hrvatske granice 1918 – 1993, str. 56.

¹²² Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 294.

Za granice BIH se primjenjivalo povijesno načelo samo u korist te republike i one su se utvrđivale po odlukama Berlinskog kongresa iz 1878. Ono što je pripalo Banovini Hrvatskoj, sada je ostalo u teritorijalnom sastavu BIH, a vraćen je kotar Dvor. Uz to, po povijesnom načelu, BIH je dobila i izlaz na more preko Neuma što je ostavilo južni dio Hrvatske odsječen od ostatka zemlje. Također su hrvatska, krajiška sela, poput Baljevca, Ličkog Petrovog Sela (koje je danas unutar granica Republike Hrvatske), Skočaja i Zavalje pripala BIH i posljednja korekcija granica je izvršena 1953. Godine kada je hrvatskom kotaru Donji Lapac pripojeno pet sela.¹²³ Zanimljiva je činjenica da je u području Neuma živjelo blizu 100% Hrvata katolika.¹²⁴ Zbog navodnih geopolitičkih razloga, izmno od povijesnog načela, Hrvatska je izgubila to sporno zaleđe Bihaća s hrvatskim selima oko Zavalja.

5.1.5. Razgraničenje s Crnom Gorom

Crna Gora je u razgraničenju s Hrvatskom dobila Sutorinu u Boki kotorskoj protivno povijesnom načelu po kojem je BIH dobila Neum. Ne samo povijesno, već i kulturološki, ali i religijski. Još i prije završetka rata, Crnogorci su nastojali zadobiti i Dubrovnik, ali je on ipak spašen od strane CK Hrvatske.¹²⁵

5.1.6. Razgraničenje sa Slovenijom

Kao polazišna točka za razgraničenje između dviju republika bila je stara međa između Austrije i Ugarsko – Hrvatske kraljevine, no ipak se pojavilo nekoliko problema. Na području Žumberka, Međimurja i u sjeverozapadnoj Istri. Problem u Međimurju bila je općina Štrigova. Tijekom rata, Mađarska je okupirala Međimurje, pa tako i Štrigovu, a 1945. ona se našla u sastavu Slovenije. Tijekom 1945. i 1946. vodili su se pregovori između Hrvatske i Slovenije te je naposljetku na teren izašla posebna komisija koja je općinu podjelila na dvije općine, Raskrižje koja je ušla u sastav Slovenije, i općina Štrigova koja je ušla u sastav Hrvatske. Na granici kotareva Karlovac i Črnomelj nalazilo se nekoliko sela sa većinskim srpskim stanovništvom koji su nakon završetka rata prešli u sastav Hrvatske, ali nakon 1948. to područje je ustupljeno Sloveniji.¹²⁶ Problem je postojao i u Istri oko rijeke Dragonje tj. njenog utoka u Piranski zaljev. Situaciju je otežavalo i postojanje zona A i B u okolici Trsta, pa se i sama granica mogla riješiti tek 1954. i naposljetku 1956. kada je Slovenija pri

¹²³ Lj. Boba, Hrvatske granice 1918 – 1993, str. 58.

¹²⁴ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 473.

¹²⁵ Isto, str. 474.

¹²⁶ Lj. Boba, Hrvatske granice 1918 – 1993, str. 60.

korekciji dobila 5 sela.¹²⁷ Područje između Mirne i Dragonje pripalo je Hrvatskoj, a sjeverno od Dragonje je pripalo Sloveniji. Te 1956. su hrvatske granice konačno utvrđene, barem za sljedećih 35 godina.

Osim međurepubličkih razgraničenja unutar Jugoslavije se radilo na i administrativno – teritorijalnoj podjeli. Do 1949. postojalo je 87 kotara i 24 grada, a reformom te godine stvoreno je šest oblasti; Split, Rijeka, Karlovac, Bjelovar, Osijek i Zagreb, sa ukupno 88 kotara i 23 grada, no reforme organizacije unutarnje podjele Hrvatske nisu bile završene.¹²⁸

5.2. Trst i Tršćanska kriza

S obzirom da je jugoslavenska vojska ušla u Trst prije savezničke, Tito i Jugoslavija htijeli su promjene granica prema onome što je u ratu osvojeno. U svibnju 1945. bit će jednostrano proglašeno priključenje Trsta Jugoslaviji kao sedma republika. Britanci su se pribojavali takvog scenarija jer jugoslavenski Trst za njih je značio prodor komunizma u Europu, a rasprave o takvom scenariju već je ranije raspravljalo američko i britansko vodstvo te im takva opcija nije bila prihvatljiva, poglavito za Trst. Napokon pod velikim pritiskom, potpisan je sporazum u Beogradu kojim jugoslavenska vojska napušta Trst i okolna područja, te Tržić, Goricu i Pulu u kojima je uspostavljena anglo – američka vojna uprava (AMG) i to područje je formirano kao Zona A. Zona B je pak bila preostali dio Istre, ali uključujući i Rijeku i upravu je imala Jugoslavenska armija (VUJA). Takvo stanje je trebalo biti do pronalaska rješenja koje bi zadovoljilo obje strane. Mišljenja i među saveznicima su bila podjeljena, ali zahvaljujući SSSR-u, zapadni saveznici nisu mogli slobodno raditi u korist Italije kako su naumili. Talijani su htjeli da Rijeka bude izdvojena iz teritorija Jugoslavije kao zasebna jedinica, Amerikanci su obje zone htjeli predati Talijanima, a Rusi su tražili da se granica između dviju država uspostavi na rijeci Soči. Privremena narodna skupština FDJ je u listopadu izglasala rezoluciju kojom traži pripajanje Slovenskog primorja, Trsta, Rijeke, Istre, Zadra, Lastova i Palagruže. Saveznici će zatim poslati u ožujku 1946. komisiju u Trst i Istru koja bi trebala donijeti zaključke o mogućim rješenjima.¹²⁹ Konačno je 10. veljače 1947. potpisan mirovni ugovor kojim je određeno da se cjelokupni predratni talijanski teritoriji u Hrvatskoj predaju Jugoslaviji, ali sporno područje Trsta, Kopra (i ostali dijelovi Slovenskog primorja), i samo sjeverozapadni dijelovi Istre, izdvoji kao posebno područje Slobodni

¹²⁷ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 294.

¹²⁸ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 418.

¹²⁹ Darko Dukovski, Hrvatska povijest u 20. stoljeću, Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918. – 1947.), Leykam International, Zagreb, 2010., str. 127.-130.

Teritorij Trst, kao neka vrsta tampon-države. „Člankom 21. Ugovora o miru predviđeno je osnivanje STT-a, u teritorijalnom opsegu što ga određuju članci 4. i 22. Ugovora. Stavak 2. ovog članka određuje kako stupanjem Ugovora na snagu bezuvjetno prestaje talijanska suverenost nad područjem što ga Ugovor definira kao STT. Ugovor o miru propisuje i modalitete privremenog upravljanja nad STT-om, do njegova potpunog zaživljavanja, te naznačuje postupak konstituiranja STT-a.“¹³⁰ I dalje je postojala podjela na Zone A i B i obje strane su bile nezadovoljne postignutim. Nakon sukoba Tita i Staljina, zapadne sile su Tripartitnom deklaracijom tražile da se cjelokupni STT pridruži Italiji, što se nije dogodilo već tek 1952. u Londonu je postignut sporazum kojim se Zona A STT-a pridružuje Italiji, a Zona B Jugoslaviji. Mir se i dalje nije postigao jer su obje strane opet bile nezadovoljne te se prijetilo i otvorenim vojnim sukobom. Takvo stanje održat će se sve do 1954. kada je potpisan sporazum koji je uglavnom potvrdio sporazum iz Londona, samo je Italiji prepušten Trst i okolica, a ostatak Zone A (12 km²) i čitava Zona B Jugoslaviji.¹³¹ Takvu podjelu STT-a Jugoslavija je razmatrala još od sukoba sa Staljinom kada je politički vrh uvidio da se neće moći samostalno nositi s Italijom i zapadnim silama, ali ni s komunističkim blokom unutar STT-a koji je bio prostaljinistički.¹³²

Zaključno se može primjetiti kako je Hrvatska uvelike izmjenjena naspram situacije iz 1939. i(li) 1941. U odnosu na Banovinu Hrvatsku, izgubljen je Srijem i Boka kotorska, i dijelove BIH, a u odnosu na NDH čitavu BIH, no, nešto je i dobila, a to su Baranja, Istra, Rijeka, Zadar, Cres, Lastovo, Lošinj i Palagruža. Je li ovo bilo kažnjavanje, je li tražen neki kompromis u utvrđivanju hrvatskih granica, ovisno s kojeg se polazišta kreće, ovisno o ideologiju koja se zastupa i ovisno koliko objektivnosti se unese i istraživački rad, takav ćemo odgovor i dobiti. Na temelju iznesenoga, Hrvatska u pitanju granica nije bila kažnjavana, ali su prevladali tuđi interesi unutar Jugoslavije, i ne toliko nacionalistički, srpski ili neki drugi, već interesi jugoslavenstva i komunističkog vrha u državi.

¹³⁰ Budislav Vukas, ml., Tršćanska kriza u prijelomnom vremenu prve polovice 50-ih godina XX. stoljeća Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. (1991) v. 28, br. 2, 1017-1065 (2007), str. 1020.

¹³¹ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 440. i 441.

¹³² B. Vukas, ml., Tršćanska kriza u prijelomnom vremenu prve polovice 50-ih godina XX. stoljeća, str. 1022. i 1023.

5.3. Političke prilike i destabilizacija Jugoslavije

Stvaranjem druge Jugoslavije, republikama je bilo omogućeno samoopredjeljenje, pa i otcjepljenje i Jugoslavija je zamišljena kao federalna država s ravnopravnim federalnim jedinicama, no, stvarnost je ipak bila drugačija i KPJ je težila unitarizmu, centralizmu, pa i stvaranju jugoslavenske nacije. Srbima je postojeća situacija i odgovarala, ali Hrvatima nije i pružan je otpor, ponekad i nešto aktivniji, kao npr. 1970. i 1971. kada se nastojao poboljšati položaj Hrvatske u Jugoslaviji i dati republikama veću samostalnost. Iako je pokret, nazvan „hrvatsko proljeće“, bio ugušen smjenama u vrhu političkog vodstva Hrvatske, otpor se nastavio.¹³³ Ranije je, 1963., izglasan novi Ustav kojim se bolje uredilo raspologanje financijskim sredstvima države, pormijenjen je naziv države u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija i sve republike su dodale u svoj naziv „socijalistička“, uređeni su organi vlasti, i Tito je postao doživotni predsjednik Jugoslavije, ali je dobio i potpredsjednika. Uređenje republika nije se mijenjalo na bolje.¹³⁴

Promjene su se postupno i odvijale donošenjem ustavnih amandmana na postojeći savezni ustav iz 1963., a posljednji amandmani su usvojeni 1971.¹³⁵ Ti amandmani su omogućili reformu federacije u smislu da se uvode naznake konfederalizma i to je bio rezultat rada ustavne komisije s Kardeljom na čelu koju je formirao Tito.¹³⁶ To je imalo podosta veliko značenje za Hrvatsku koja je tada spremala amandmane za izmjenu republičkog ustava koje je Sabor 29. veljače 1972. i usvojio i proglasio važećima. Amandmani koji su se donosili kroz taj period od osam godina morali su dovesti do boljeg organiziranja države, do federalizacije na većem nivou, ali i do demokratizacije društva. Amandmani koji su mijenjali postojeći ustav, otpori Slovenije i Hrvatske, promjene republičkih ustava imale su za direktnu posljedicu udar na postojeći ustav i sustav vlasti. KPJ je postala svjesna da su promjene neizbježne, pa iako je hrvatsko proljeće ugušeno, politički vrh će uvidjeti da im ne preostaje ništa drugo nego neke od promjena i provesti. To će se zaista i dogoditi 1974. godine. Iako kroz mala vrata, demokratizacija društva je započela, kao i proces, a možemo reći i priprema osamostaljivanja republika. Ustav je i značajan jer se bavio i teritorijem postojećih republika i jamčenjem teritorijalnog integriteta republika.

¹³³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 349.

¹³⁴ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 341.-343.

¹³⁵ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 350.

¹³⁶ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 364.

Traženje izmjena Ustava jednostavno je bila jedina opcija 1974. jer usprkos jakim unitarističkim silama i centralističkoj struji unutar nacionalističkih krugova srpskog partijskog vodstva, ali i unutar JNA, čije su ideje vodile i do toga da se republike ukinu, i da se uvede jugoslavenska nacija, otpor među slovenskim i hrvatskim komunistima bio je sve jači. BIH i Makedonija nisu bile toliko na strani Hrvatske i Slovenije jer je dosta saveznog novca odlazilo upravo u te dvije republike, saveznog novca koji je u velikoj mjeri dolazio iz Hrvatske.¹³⁷ Novi Ustav SFRJ prihvaćen je i proglašen 22. veljače 1974., a već sljedeći dan prihvaćen je i proglašen Ustav SRH. Ustavom je određeno da su „narodi Jugoslavije, polazeći od prava svakog naroda na samoodređenje, uključujući i otcjepljenje“, Teritorij Jugoslavije činile su šest republika i dvije autonomne pokrajine, a prema članku 5. teritorij republike nije se mogao mijenjati bez njenog pristanka, kao što je ranije bilo u slučaju Hrvatske kada su se po prvi puta radila republička razgraničenja.¹³⁸ No, na kraju, ovim Ustavom, Hrvatska i ostale republike bile su poput država, formalno suverene, a dvije pokrajine imale su vrlo sličan status kao i republike.¹³⁹ Možemo zaključiti da je Tito, iako je ranije ugušio hrvatski nacionalni pokret, prihvatio ono što je hrvatsko političko vodstvo zagovaralo tri godine ranije i da je Jugoslaviji dao puno veće naznake konfederacije nego ranije. Paradoks je bio to što su ovim Ustavom republike postale kao nacionalne države, s vrlo izraženim suverenitetom, ali samo tri godine ranije, političkom represijom ugašen je hrvatski nacionalni pokret. Ovim Ustavom republikama je dana jača politička pozadina za djelovanje i čuvanje svojih nacionalnih interesa koji su uvijek bili prisutni bez obzira na snažnu unitarističku i centralističku struju. No, stvarnost je bila drugačija, svatko tko je pokušao glasnije zagovarati veću autonomiju ili otcjepljenje bio je „neprijatelj države“ ili separatist. I iako su prava na samoodređenje i na teritorijalni integritet zagwarantirana, u bliskoj budućnosti, na primjeru Hrvatske, ovaj Ustav će zakazati, jer pravo na otcjepljenje će biti uskraćeno, a granice će se morati krvavo braniti. Ovaj put, neće Hrvatska i Slovenija biti trn u oku partijskom vodstvu, jer će sve više jačati srpski nacionalistički krugovi.

Nakon saveznog Ustava koji je uvelike oslabio moć saveznih organa (a pojačao Titovu moć), izglasan je u Ustav SRH u kojem stoji: „Socijalistička Republika Hrvatska je nacionalna država hrvatskoga naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj...“¹⁴⁰, jasno se naglašava razlika

¹³⁷ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 335. -340.

¹³⁸ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 351.

¹³⁹ D. Pavličević, Povijest Hrvatske, str. 493. i 494.

¹⁴⁰ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 50.

između Hrvata i Srba u Hrvatskoj koji će i ovaj Ustav ignorirati kada se budu pozivali na pravo na samoodređenje i otcjepljenje koje nije bila opcija niti u jednom od Ustava.

5.4. Budenje nacionalizma

Nakon smrti Tita 1980. godine započeo je i raspad Jugoslavije jer očito je on bio faktor održavanja Jugoslavije, jer čim je Tito nestao, svi oni politički krugovi koji nisu mogli provoditi svoju samovolju, sada će imati priliku, a to više neće biti KPJ kao komunistička organizacija već svi oni nacionalistički krugovi u KPJ, poglavito u Srbiji. Jugoslaviju je od 1981. potresala snažna gospodarska kriza, veliki broj nezaposlenih, povećanje emigracije, povećanje vanjskog duga i povećanje inflacije. Ovakvo stanje uvjetovalo je velike društvene tenzije i produbljivanje političke krize. U velikom dijelu rukovodećih položaja država Srbi su činili većinu. Hrvati, Slovenci, Muslimani, ali i Makedonci postajali su sve nezadovoljniji, a izrazito nezadovoljstvo iskazivali su i kosovski Albanci koji su sve glasnije zagovarali status republike za Kosovo, što im je Ustav iz 1974. približno i omogućio, što nikako nije išlo na ruku Srbiji. U Srbiji na rukovodeće položaje dolaze sve izraženiji nacionalisti poput Slobodana Miloševića, a na razini Jugoslavije također je prvi puta zabilježena ostavka savezne vlade 1988. godine zbog neuspjeha rješavanja krize.¹⁴¹

U isto vrijeme, dok se u Srbiji osuđivalo sve što je imalo naznake razbijanja Jugoslavije, težilo se homogeniziranju Srbije i Srba pa će tako biti izdan „Memorandum“ SANU-a 1986. Time se ističe kako su Srbi u Srbiji i izvan nje u nepovoljnom položaju, Ustav 1974. je destabilizirao Srbiju i direktan je uzrok stranja na Kosovu. Federalizam i republičke granice su bile meta za srpske nacionaliste. Milošević je nastojao ujediniti Srbiju i time reformirati federaciju u korist Srbije, što je bilo kršenje Ustava, također je homogeniziranje Srbije za njega bio samo početak plana koji je za krajnji cilj imao ostvarenje velikosrpske ideje, ali kroz Jugoslaviju.¹⁴² Milošević je počeo organizirati masovne „mitinge istine“, odnosno „okupljanja naroda“ kako bi u vrhu Jugoslavije okupio sebi vjerne ljude, stoga će jedan takav miting biti održan 10. siječnja 1989. u Titogradu u Crnoj Gori što će dovesti do smjene crnogorskih dužnosnika u republici i federaciji i postavljanju novih, odanih Miloševiću. Prije toga mitinzi su održani u Vojvodini, a nakon toga i na Kosovu gdje je uspješno zamijenjeno rukovodstvo

¹⁴¹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 356.-358.

¹⁴² Isto, str. 358. i 359.

tih pokrajina. To je bio uvod u pokušaj reformiranja Jugoslavije, od političkog sustava do republičkih granica.¹⁴³

Srpski mitinzi započeli su i diljem Hrvatske gdje su Srbi činili neku većinu, ali hrvatske vlasti su šutile, baš kao i slučaju kada je Skupština SR Srbije direktno prekršila Ustav iz 1974. Naime, proglašeni su amandmani na Ustav SRS kojima se ukida autonomnost Vojvodine i Kosova. Osim hrvatskih vlasti, šutili su i ostale republičke vlasti, ali i sva savezna tijela. Milošević i njegova politika ovime kao da su dobili dozvolu za preuređenje Jugoslavije po mjeri velikosrpske politike. Najveći ispadi nacionalizma su se odvijali za vrijeme obilježavanja 600. obljetnice kosovske bitke na čijoj je središnjoj proslavi Milošević otvoreno rekao kako ne isključuje rat. Proslava se održavala i u Hrvatskoj kod Knina gdje su se okupljeni Srbi glasno izjašnjavali za Srbiju. Na ove provokacije se po prvi puta oglasilo Predsjedništvo CK SKH osuđujući takvo ponašanje i na tome je sve ostalo, hrvatskoj vlasti tada je nedostajalo odlučnosti. U Hrvatskoj se još uvijek politikom nastojalo što mirnije riješiti postojeća kriza, ali i za što mirniji izlazak iz Jugoslavije i raspad komunističkog režima. Na tom tragu, Sabor SRH je donio odluku, 29. rujna 1989. da će se zalagati za društvene i političke reforme, ali i za politički pluralizam, za što se zalagao i SKH koji je odluke Sabora pozdravio i potvrdio na svom kongresu 13. prosinca 1989.¹⁴⁴ Sabor je tada zaključio i da će „čuvati teritorijalni integritet i suverenost Hrvatske i da neće dozvoliti njezinu destabilizaciju“.¹⁴⁵ Unatoč takvoj izjavi, Hrvatska još neko vrijeme neće moći ništa učiniti po pitanju obrane svog teritorija nakon otvorenih pobuna srpskog naroda.

No, Srbi su nastojali zadržati SKJ na vlasti i preko politike osigurati svoju prevlast. Zbog toga je sazvan izvanredni, 14. kongres SKJ, 20. siječnja 1990. na kojem su srpski i crnogorski delegati napadali ostale, pa su delegacije Slovenije, Hrvatske i BIH napustili kongres koji je bio prekinut. To je značilo raspad SKJ, ali i jasna naznaka raspada SFRJ, no rat i obrana hrvatskih granica se još uvijek nastojao izbjeći.¹⁴⁶

¹⁴³ H. Matković, *Povijest Jugoslavije, (1918-1991)*, str. 395. i 396.

¹⁴⁴ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 359. i 360.

¹⁴⁵ Z. Radelić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, str. 91.

¹⁴⁶ H. Matković, *Povijest Jugoslavije, (1918-1991)*, str. 408.

5.5. JNA

Jugoslavenska narodna armija je nastala iz Narodnooslobodilačke borbe i partizanskih odreda Jugoslavije, 1945. dobiva naziv Jugoslavenska armija, a tek 1951. postaje JNA. Nila je oružana sila SFRJ, a od 1968. dijelila se na regularnu JNA kao oružane sile i na Teritorijalnu obranu. Zadaća OS SFRJ bila je obrana zemlje i zaštita ustavnog poretka. Za razliku od JNA, koja je bila klasična operativna vojska, TO je bio širi oblik organiziranja građana za oružanu borbu, sa zadaćom nadzora i nazočnosti na cijelom teritoriju SFRJ.¹⁴⁷ JNA se sastojala od Kopnene vojske, Ratnog zrakoplovstva i protuzračne obrane i Ratne mornarice, uz kasnije organiziranje Teritorijalne obrane. Kopnena vojska bila je raspoređena po čitavoj SFRJ, ali teritorijalno organiziranje vojske nije odgovaralo republičkim granicama.¹⁴⁸

JNA se iako je bila vojska pokušala i politički etablirati što će uspjeti 1969. kada je postala deveti član Predsjedništva SKJ, kao deveta federalna jedinica.¹⁴⁹ JNA je bila vjerojatno najviše orijentirana prema unitarizmu i očuvanju Jugoslavije. Iako joj je primarna uloga bila čuvanje teritorijalno integriteta i zaštita Jugoslavije, ona je sve više poprimala ulogu policije unutar države i nastojala je svakako suzbiti i najmanju klicu nacionalizma, iako, u većini slučajeva, srpski nacionalizam se tolerirao i većinu rukovodećih položaja u JNA imali su Srbi. JNA kao takva će jačati tijekom 1980-ih, a svoju ulogu policije, kojom je izašla iz okvira svojih ovlasti pokazat će tijekom 90-ih kada će narušavati ustavnopravni poredak Hrvatske i sve otvorenije sudjelovati u ratu protiv oružanih snaga Republike Hrvatske. Iako je već svoje prvo djelovanje van okvira svojih ovlasti imala na Kosovu kako bi suzbila albanske prosvjede. Nakon toga, ona će se sve više svrstavati uz srpsku politiku koja bi joj omogućila povlaštenu položaj i u novoj državi, ako se Jugoslavija ne održi. JNA je službeno ukinuta krajem svibnja 1992. kada se i država konačno raspala te je stvorena SR Jugoslavija te će se JNA preimenovati u Vojska Jugoslavije, ali i u Vojsku Republike Srpske i Vojsku RSK.

¹⁴⁷ Davor Marijan, Jugoslavenska narodna armija - važnija obilježja, *Polemos - Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira* (1331-5595) 9 (2006), 1 (17), str. 25.

¹⁴⁸ Isto, str. 29.

¹⁴⁹ Z. Radelić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, str. 90.

6. REPUBLIKA HRVATSKA

Kao i ranije, za teritorijalne promjene vrlo je bitna politička pozadina koja se iz toga ponekad širi i na bojno polje, kao što će to biti slučaj s Hrvatskom u narednim godinama. Vojna pozadina tada preuzima vodeću ulogu u oblikovanju društvenog, političkog, ekonomskog života neke države, a vrlo često zahtjeva i neke korekcije granica, u korist agresora ili pak onoga koji se brani. Kako bih uspio objasniti zašto su hrvatske granice takve kakve jesu danas, 20-ak godina nakon rata, trebam proći još jedan politički uvod, uvod u rat, uvod u ono što imamo danas nakon rata za neovisnost i za očuvanje hrvatskog teritorijalnog integriteta, zajamčenog još 1946. godine Ustavom proizašlim iz borbe protiv fašizma.

Kako se ranije u Jugoslaviji i najavljivalo, omogućen je politički pluralizam i višestranačje. U Hrvatskoj će Sabor 11. siječnja 1990. donijeti Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana kako bi se ozakonilo postojanje drugih političkih stranaka, poput ranije osnovanih HDZ-a (s Franjom Tuđmanom) i HSLOS-om 1989. Osim ovog zakona, Sabor je morao proglasiti amandmane na Ustav SR Hrvatske koji bi omogućili i neposredne izbore, bez delegatskog sustava. Prvi takvi izbori, nakon Drugog svjetskog rata, održali su se 22. travnja 1990. za prvi krug i 06. svibnja 1990. za drugi krug u kojima je uvjerljivu pobjedu odnijela Hrvatska demokratska zajednica s Franjom Tuđmanom kao predsjednikom i nakon izbora se organizirao prijenos vlasti na konstituirajućoj sjednici Sabora 20. svibnja 1990. Predsjednik predsjedništva Republike Hrvatske izabran je Franjo Tuđman, predsjednik Sabora postao je Žarko Domljan, a za predsjednika Vlade RH izabran je Stipe Mesić.¹⁵⁰ Unatoč svim promjenama koje su se odvijela u jugoslavenskim republikama, Milošević je žestoko napadao sve što se imalo kretalo prema većoj samostalnosti republika. Njegov cilj je bila što manje federativna Jugoslavija, svi Srbi u granicama jedne države, države u kojoj bi republičke granice bile samo administrativne.¹⁵¹

Ubrzo nakon toga, već 25. srpnja 1990. Sabor je usvojio i proglasio amandmane LIV. – LXXV. na Ustav kojima se uklonilo svako ideološko obilježje iz nazivlja i na državnim simbolima, stoga Socijalistička Republika Hrvatska postaje Republika Hrvatska, Sabor SRH postaje samo Sabor RH, predsjednik Predsjedništva – predsjednik Republike itd., a sa zastave je uklonjena zvijezda petokraka i stavljen je hrvatski povijesni grb. Uslijed ovih političkih promjena, nužan je bio i novi Ustav koji će biti objavljen i usvojen već 22. prosinca 1990. U

¹⁵⁰ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 449. i 452.

¹⁵¹ H. Matković, *Povijest Jugoslavije, (1918-1991)*, str. 410.

njemu su osim osnovnih političkih načela stajale dvije odredbe koje su se ticale teritorija, a to su da se granice Republike Hrvatske mogu mijenjati samo odlukom Sabora Republike Hrvatske i da suverenitet, nevisnost i teritorijalnu cjelovitost brane oružane snage Republike Hrvatske. Pod teritorijalnu cjelovitost tada se uzimala administrativna granica između federalnih jedinica SFRJ.¹⁵² Ustavom se također uklonila svaka sumnja ili dvosmislenost oko nositelja suvereniteta u Hrvatskoj, Srbi kao narod više nisu bili posebno izdvojeni kao u ranijem Ustavu.¹⁵³

Politička situacija u Hrvatskoj nije nimalo odgovarala Srpskoj demokratskoj stranci ni Srbima na području Hrvatske te se tijekom 1990. poticalo naoružavanje civila, pa čak i otimanje oružja iz policijskih postaja diljem Hrvatske. Jedna takva pljačka dogodila se u Kninu 17. kolovoza 1990. pa je MUP Hrvatske iz Zagreba poslalo tri helikoptera u Knin radi uspostave reda, ali zaustavili su ih vojni avioni JNA. Tada je već bilo jasno kakvu će ulogu imati JNA u nadolazećem ratu.¹⁵⁴ Pregovori, bez uspjeha, između 6 predsjednika republika vođeni su tijekom prvih mjeseci 1991. Postojala su 3 prijedloga, Srbija i Crna Gora su htjele federaciju, jer tako je bilo lakše ostvariti nacionalističke težnje iz Beograda, Hrvatska i Slovenija htjele su konfederaciju, suverene republike sa svojom vojskom, a Makedonija i Bosna i Hercegovina su bile na pola puta i zalagale se za uređenje Jugoslavije dijelom kao konfederacije i dijelom kao federacije, no uz jasan stav da ako Slovenija i Hrvatska izađu iz Jugoslavije da će i te dvije republike.¹⁵⁵

Poticali od strane Srpske demokratske stranke i Miloševićem, nakon donošenja Ustava RH, Srbi su proglasili svoju Srpsku autonomnu oblast Krajinu sa sjedištem u Kninu, a obuhvaćala je općine s većinskim srpskim stanovništvom u sjevernoj Dalmaciji, Lici, Kordunu i Banovini. Hrvatska još nije bila spremna u potpunosti obraniti svoj teritorij jer je ranije JNA razoružala hrvatsku Teritorijalnu obranu, 23. svibnja 1990.¹⁵⁶ pa se oružje nabavljalo ilegalnim kanalima. JNA i Predsjedništvo SFRJ je 09. siječnja 1991. zahtijevalo razoružavanje svih organizacija koje nisu u okviru JNA ili u okviru službe unutarnjih poslova jer prema njihovim tvrdnjama, policijske snage u Hrvatskoj su se pretvarale u paravojne postrojbe predvođene hadezeovcima. Vijeće za narodnu obranu i zaštitu ustavnog poretka Republike Hrvatske odbilo je odredbu te je odlučno rečeno da će se suprotstaviti pokušajima

¹⁵² Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 452. i 454.

¹⁵³ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 94.

¹⁵⁴ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 665.

¹⁵⁵ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 411.

¹⁵⁶ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 93.

JNA da izlazi iz okvira svojih ovlasti na teritoriju Republike Hrvatske. Tada se mislilo da će JNA napasti Hrvatsku, no, ovo je bio samo korak bliže otvorenom ratu za teritorij Hrvatske.¹⁵⁷

Na teritoriju tzv. SAO Krajine, osnovala se i ilegalna milicija, nazvani „martićevci“ po njihovom zapovjedniku Milanu Martiću (kasnije osuđen u Haagu na 35 godina zatvora). Ta milicija je prelaćivala, pljačkala i zastrašivala nesrpski narod na području Krajine, a bili su potajno naoružani od strane JNA. Prvi veći incident dogodio se potkraj ožujka 1991. kada su martićevci zaposjeli hotele u Plitvicama zbog čega je iz Zagreba na Uskrs 31. ožujka 1991. poslana policijska jedinica kako bi vratila pravni poredak u Plitvice. Iz zasjede pala je prva žrtva rata, policajac Josip Jović. Predsjedništvo SFRJ pozivalo je na prekid sukoba, ali pozivali su i JNA da izvršava ulogu policije i zakorači van svojih ovlasti, opet u interesu srpske politike. Nakon toga je uslijedio incident u selu Kijevo kada su to mjesto napali srpski pobunjenici i protjerali lokalno stanovništvo uz rušenje kuća i mjesne crkve. Osim Srba u SAO Krajini, naoružavali su se i Srbi u Slavoniji i Baranji, a najave rata i najavu okupacije dao je i Vojislav Šešelj na mitingu u Borovu Selu 14. travnja 1991. kada je okupljenima rekao da će uskoro živjeti u Srbiji, a govorio je i o zapadnoj granici srpstva, granici Virovitica – Karlovac – Karlobag. Motivirani Srbi s tog područja, pojačani dobrovoljcima iz Srbije, započeli su razne blokade, sabotaze i maltretiranja, uz potporu JNA, a sve je kulminiralo otimanjem 2 policajca koja su masakrirali i nakon toga ponovnim napadom iz zasjede 02. svibnja 1991. na autobus s policajcima u kojima je izgubilo živote njih 12, a ranjeno 21.¹⁵⁸

S obzirom na neuspješne dogovore između predsjednika republika oko budućeg uređenja Jugoslavije, 18. travnja 1991. odlučili su stvar prepustiti referendumu koji će se u Hrvatskoj održati 19. svibnja 1991. s pitanjem na prvom listiću: „Jeste li za to da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješenje državne krize SFRJ)?“, a na drugom postavljeno je pitanje: „Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi (prema prijedlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore za rješenje državne krize u SFRJ)?“. Više od 90% birača izjasnilo se za prijedlog s plavog listića.¹⁵⁹ S obzirom na rezultate Sabor će 25. lipnja 1991. izglasati Deklaraciju o uspostavi suverene i samostalne Republike

¹⁵⁷ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 669.

¹⁵⁸ Isto, str. 673.-675.

¹⁵⁹ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 95.

Hrvatske, Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, Ustavni zakon o izmjeni i dopuni zakona za provedbu Ustava Republike Hrvatske i Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj. Za granice Republike Hrvatske primjenit će se granice koje je imala unutar SFRJ.¹⁶⁰ Uz Hrvatsku, samostalnost su proglasile i Slovenija, BiH i Makedonija. To je značio definitivni raspad Jugoslavije koji je i dalje osporavala Srbija uz potporu Crne Gore, ali dijelom i međunarodne zajednice koja je nastojala održati Jugoslaviju.

Nakon isteka 3 mjeseca od Brijunske deklaracije kojom se tražila odgoda primjene ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Hrvatske (i dan nakon raketiranja Zagreba), Hrvatska će 08. listopada 1991. donijeti konačnu odluku o stupanju na snagu ustavne odluke o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske i prekidu svake državnopravne veze sa SFRJ.¹⁶¹

6.1. Domovinski rat i okupirani hrvatski državni teritorij

Tijekom svibnja i lipnja 1991. započelo je intenzivnije naoružavanje Srba u Hrvatskoj kao i iscenirani sukobi u kojima bi pobunjeni Srbi napali Hrvate i zatim bi se uključila JNA koja je tobože spriječavala sukobe, ali s tog mjesta ne bi odlazila i time se postupno i potihom okupirao hrvatski teritorij. 26. lipnja 1991. srpski pobunjenici su oštetili željezničku prugu kod Bršadina, napali policiju u Glini i u okolici Knina upadali u hrvatska sela zbog čega je istoga dana Sabor donio Zakon o obrani prema kojem je svaki građanin Hrvatske dužan štiti i braniti nevisnost i teritorijalnu cjelovitost Hrvatske, oružane snage Republike Hrvatske činile su „jedinstvenu cjelinu“ i sastojale su se od Hrvatske vojske i Zbora narodne garde, u čijem sklopu su bili kopnena vojska, ratno zrakoplovstvo i ratna mornarica, a novaci, hrvatski građani, više neće služiti vojni rok u JNA izvan hrvatskog teritorija.¹⁶²

(U međuvremenu se vodio kratki rat između slovenske teritorijalne obrane koja ranije nije bila razoružana i JNA nakon čega se JNA i povukla u Hrvatsku.)

U Srbiji i Crnoj Gori se provodila ubrzana mobilizacija za JNA za nadolazeći rat u Hrvatskoj. Ti vojnici i tenkovi bili su s poklicima ispraćeni iz Srbije, 3. srpnja 1991. iz Beograda je ispraćena kolona tenkova koja se kasnije razmjestila u zapadnom Srijemu, Slavoniji i Baranji,

¹⁶⁰ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 412.

¹⁶¹ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 96.

¹⁶² Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 460. i 461.

dok su već 4. srpnja 1991. pripadnici hrvatskih redarstvenih snaga i ZNG-a odbijali napade pobunjenih Srba kod Tenje, Borova naselja i Mirkovaca.¹⁶³

10. srpnja je spaljeno selo Čelije, a nakon toga je napadnut Erdut te Dalj i uz pomoć JNA okupirana je Baranja. Osim istočne Slavonije, slično se odvijalo i u zapadnoj, na Banovini, Kordunu, Lici i sjevernoj Dalmaciji. Zbog toga je hrvatska vlast označila JNA agresorskom vojskom u službi srpske vlasti. Agresija je tijekom srpnja i kolovoza postajala sve agresivnija. 27. kolovoza će se osnovati središnji Krizni štab, kao i oni općinski, a 28. kolovoza obavljena je opća mobilizacija. Iako je na poticaj mirovne konferencije i sastanka u Igalu, 17. rujna postignut sporazum o prekidu vatre, to se nije dogodilo već je JNA uz srpske pobunjenike nastavila okupaciju hrvatskog teritorija. Stipe Mesić je tada naredio da se JNA povuče u vojarne što je general Kadijević odbio koji je bio sekretar za narodnu obranu u Izvršnom vijeću SFRJ. Mesić je tada izjavio da je JNA izvela puč, zatražena je ostavka Kadijevića koji je i to odbio i JNA se tada konačno svrstala uz srpsku nacionalističku politiku te od rujna započela sveopći napad na Hrvatsku. Hrvatsko rukovodstvo je 13. rujna naredilo da se blokiraju sve vojarne JNA u Hrvatskoj čime je došla u posjed povećeg broja naoružanja.¹⁶⁴

Taktika JNA bila je ispresjecati hrvatski teritorij, a time i lakše uklopiti osvojeni teritorij u onu Jugoslaviju u kojoj bi se mogla ostvariti zapadna granica srpstva. Glavni prodori odvijali su se u Podunavlju, s ciljem zauzimanja zapadnog Srijema i istočne Slavonije, zatim u zapadnoj Slavoniji od Grubišnog Polja prema Okučanima, a potom od Petrove gore preko Karlovca do slovenske granice, a što se tiče Dalmacije prodori su se odvijali na crti Skradin – Benkovac – Maslenica, Siverić – Drniš – Žitnić i Kijevo - Peruča, ali i u južnoj Dalmaciji s ciljem osvajanja dubrovačkog područja. Veljko Kadijević je u svojoj knjizi objavio na koji način je JNA trebala obavljati svoje zadatke u Hrvatskoj “Strategijsku zadaću izvesti u dvije faze. U prvoj, pretežno protuvudarima taktičkog značaja na više pravaca dok se Hrvatska jače ne uključi (napad na kasarne), uz pojačano organiziranje i pripremu srpskih pobunjenika, a u drugoj, jedinstvenom strategijskom napadnom operacijom poraziti hrvatsku vojsku... Zamisao manevra snaga: Potpuno blokirati Hrvatsku iz vazduha i mora. Pravce napada glavnih snaga direktnije vezati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dubini hrvatske teritorije. U tom cilju ispresjecati Hrvatsku na pravcima Gradiška-Virovitica, Bihać-Karlovac-Zagreb, Knin-Zadar i Mostar-Split (znači, sve do slovenačke granice). Najjačom grupacijom oklopno - mehanizovanih snaga zauzeti istočnu Slavoniju, a zatim nastaviti

¹⁶³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 461.

¹⁶⁴ Isto, str. 463.

dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama u zapadnoj Slavoniji i produžiti prema Zagrebu. Istovremeno, jakim snagama iz Herceg-Novog i Trebinja blokirati Dubrovnik, s kopna izbiti u dolinu Neretve i na taj način sadejstvovati snagama koje nastupaju sa pravca Mostar-Split. Nakon dostizanja određenih objekata, osigurati i držati ‘granicu Srpske krajine’ u Hrvatskoj, izvući preostale djelove JNA iz Slovenije i poslije toga pomoći JNA iz Hrvatske”¹⁶⁵

Jedno od značajnijih osvajanja okupatora bilo je osvajanje Slunja 16. studenog jer se time spojio okupirani teritorij Dalmacije, Like, Korduna i Banije.¹⁶⁶

Najžešća je bila agresija na grad Vukovar koji je svakodnevno bio granatiran, ali je bio i ključan za daljnje osvajanje. Agresori ga nisu mogli lako osvojiti, ali 18. studenog ipak ulaze u grad, tada već do kraja razoren, uz mnoge ljudske gubitke s obje strane. No, kraj žrtvama nije bio tu, nakon ulaska u grad, brojni civili su ili protjerani ili ubijeni, kao i 261 ranjenik ili bolesnik iz vukovarske bolnice. Južnu Dalmaciju se namjeravalo odsjeći od ostatka Hrvatske i tako lakše osvojiti Dubrovnik na koji su svakodnevni napadi počeli 1. listopada 1991. S teritorija Crne Gore i preko Igala iz Hercegovine i iz pravaca Grab – Dunave, Trebinje – Ivanica – Brgat, Uskoplje – Šumet te Ravno – Zavala – Slano napredovalo se prema Dubrovniku, ali ga nisu uspjeli zauzeti.¹⁶⁷

Iako je zamišljena granica bila do Vriovitice, srpske snage nisu mogle osvojiti taj grad, a uz sve bolju organizaciju HV-a uspješno je počelo oslobađanje tamošnjih okupiranih općina poput Grubišnog Polja, Virovitice, Daruvara, Podravske Slatine i Požege, ali nastavak je zaustavljen zbog pritiska međunarodne zajednice koja je pokušavala dogovoriti primirje. Okupirani teritorij tada je uključivao predgrađa Pakraca i Lipika, južne prilaze cesti Pakrac – Požega te 25 km široki prostor oko Okučana prema kojemu su hrvatske snage napredovale i bile zaustavljene. Na Baniji i Kordunu okupirani teritorij obuhvaćao je sva srpska sela i formirane su granice na Mrežnici, Korani, Kupa i Savi. A što se tiče Dalmacije i Like, osim SAO Krajine, srpske snage napredovale su prema Maslenici, a na more su izašli još na Karinsko i Novigradskom moru. Srpska sela oko Zadra, Skradina, Drniša i Sinja su također integrirana u okupirani teritorij.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Veljko, Kadijević, *Moje viđenje raspada: Vojska bez države, Politika*, Beograd, 1993., str. 135.

¹⁶⁶ I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 713.

¹⁶⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata, Od 1918. do danas*, str. 464. i 465.

¹⁶⁸ I. Goldstein, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, str. 713. i 714.

6.2. Organizacija oružanih snaga Hrvatske

S obzirom da je Hrvatska službeno bila dio SFRJ, oružane snage te države činila je JNA, no, sve republike imale su pravo na teritorijalnu obranu, a hrvatska vlast je postala svjesna da će upravo svoj teritorij uskoro morati i braniti. Prvo je krenulo skupo naoružavanje ilegalnim kanalima, zatim je stvorena politička podloga Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o unutarnjim poslovima iz 18. travnja 1991. kojim MUP štiti hrvatskim Ustavom utvrđeni pravni poredak i državno ustrojstvo te brani teritorijalnu cjelovitost Republike Hrvatske.

Članak 1.

U Zakonu o unutarnjim poslovima ("Narodne novine", br 55/89, 18/90 i 47/90) članak 1. mijenja se i glasi:

"Unutarnji poslovi prema ovom zakonu su poslovi koji se odnose na:

1. zaštitu Ustavom utvrđenog poretka (poslovi Službe za zaštitu ustavnog poretka),
2. zaštitu života i osobnu sigurnost ljudi, zaštitu imovine, sprečavanje i otkrivanje kaznenih djela, pronalaženje i hvatanje učinioca kaznenih djela i njihovo privođenje nadležnim organima, održavanje javnog reda i mira, vršenje kriminalističko-tehničkih poslova, sigurnost i kontrolu te regulaciju prometa na cestama, kontrolu prelaska preko državne granice i kretanje i boravak u graničnom pojasu, kretanje i boravak stranaca, putovnice za prelazak preko državne granice i kretanje i boravak u graničnom pojasu, javne skupove, nabavljanje, držanje i nošenje oružja i streljiva, eksplozivne tvari, pružanje neophodne pomoći radi otklanjanja posljedica u slučaju opće opasnosti prouzrokovane elementarnim nepogodama i epidemijama, inspekciju u oblasti zaštite od požara i tehničkih pregleda vozila, osobne karte, vozačke isprave, registraciju vozila, prijavljivanje prebivališta i boravišta građana, državljanstvo (poslovi javne sigurnosti),
3. zaštitu državne granice Republike Hrvatske te zaštitu nepovredivosti državne teritorije, narušavanje javnog reda i mira u većem opsegu, zaštitu od terorističkog i drugog nasilnog djelovanja odnosno oružane pobune, zaštitu zračnih luka i zračnog prometa, zaštitu obale i mora, pružanje pomoći radi otklanjanja posljedica u slučaju opće opasnosti prouzrokovane elementarnim nepogodama i drugih akcidenata. zaštitu određenih osoba, objekata i prostora, te druge poslove utvrđene zakonom (poslovi Zbora narodne garde),
4. ostali unutarnji poslovi određeni zakonom."

Članak 2.

Članak 3. mijenja se i glasi:

"Ministarstvo unutarnjih poslova (u daljnjem tekstu: Ministarstvo) zajedno s drugim nadležnim tijelima štiti pravni poredak i Ustavom utvrđeno državno ustrojstvo te nepovredivost državne teritorije i brani teritorijalnu cjelovitost Republike Hrvatske".¹⁶⁹

Prva smotra Zbora narodne garde održala se 28. svibnja 1991. i to s jedinicama Zbora narodne garde u svojim ešalonima od šest brigada i dobrovoljačke jedinice zatim odred vezista, mornarički odred, združeni odred policije i počasni odred predsjednika Republike koji je ujedno propisivao ustroj i broj pripadnika ZNG-a na predijelog ministara obrane i unutarnjih poslova, a zapovjednik ZNG-a bilo je ministarstvo obrane.¹⁷⁰

Od kraja 1991. napredak JNA se usporio, organizacija hrvatskih oružanih snaga bila je bolja i brojala je oko 200 000 naoružanih pripadnika. U oružanim snagama djelovali su i pješništvo i motorizirane i topničko – raketne jedinice, ali i protuzračna obrana i ratno zrakoplovstvo kao i ratna mornarica i ostale prateće službe.¹⁷¹

6.3. Put prema miru i okupirani teritorij

Nakon stagnacije napretka agresije, 02. siječnja 1992. u Sarajevu je potpisan sporazum o prekidu vatre, ovo je bio 15. po redu. Potpisali su ga JNA general Andrija Rašeta, ministar obrane RH Gojko Šušak i Cyrus Vance čijim posredstvom je sporazum postignut. Ranije je već lord Carrington (koordinator Mirovne konferencije u Jugoslaviji) zatražio od Arbitražne komisije Mirovne konferencije u Jugoslaviji da iznese pravno stajalište o situaciji u Jugoslaviji i njenoj dezintegraciji što su objašnjavale Slovenija i Hrvatska. Naposljetku je komisija i zaključila da se radi o dezintegraciji, a ne o odcjepljenju te da treba prihvatiti republičke granice kao granice novih država. Ministarsko vijeće Europske zajednice je još 16. prosinca 1991. raspravljalo o priznanju novih država te zaključilo da jugoslavenske republike koje žele priznanje, trebaju podnijeti zahtjev do 23. prosinca 1991., pa ako budu ispunjavale sve uvjete, da ih se može priznati do 15. siječnja 1992. Hrvatska je to i učinila te su priznanja krenula od 15. siječnja 1992. iako su neke zemlje poput Slovenije, Islanda, Litve, Ukrajine, učinile to i ranije. Najveće priznanje Republici Hrvatskoj bilo je 22. svibnja 1992. kada je primljena u Ujedinjene narode.¹⁷² Čin Ministarskog vijeća značio je i priznanje međunarodne zajednice da se Jugoslavija nepovratno raspala i da treba učiniti sve kako bi se rat zaustavio.

¹⁶⁹ <http://cadial.hidra.hr/searchdoc.php?query=&lang=hr&annotate=on&bid=CW6Qn3%2BpvRb1gb5DGt2vnA%3D%3D>

¹⁷⁰ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 459.

¹⁷¹ Isto, str. 466.-468.

¹⁷² Isto, str. 468.

Srbija i Crna Gora pokušale su zavarati međunarodnu zajednicu u pitanju odgovornosti za rat i kontrole nad JNA. Naime, 27. travnja 1992. proglašena je Savezna Republika Jugoslavija koja se sastojala od dviju federalnih jedinica te je njihovo predsjedništvo izjavilo da nema kontrolu nad JNA u BIH, što međunarodna zajednica nije prihvatila kao činjenično stanje i izglasana je potpuna međunarodna izolacija SR Jugoslavije.¹⁷³

6.4. UNPA i UNPROFOR

JNA i pobunjeni Srbi tada su okupiranim držali oko 15 000 km² ili oko 26.5% ukupne kopnene površine državnog teritorija Republike Hrvatske. 21. veljače 1992. Vijeće sigurnosti UN donijelo je rezoluciju o raspoređivanju UN-ovih zaštitnih snaga tzv. UNPROFOR, u okupirana područja na 12 mjeseci. Okupirana područja pod zaštitom UN-a nazvana su UNPA, a određeni rubni pojasevi uz UNPA nazvani su „ružičaste zone“ jer ih je tako Vance na svojim kartama i označio. Prema planu Vijeća sigurnosti, JNA se morala povući i UNPA i „ružičaste zone“ morale su se vratiti pod hrvatsku vlast, ali to se nije dogodilo još neko vrijeme zbog protivljenja pobunjenih Srba. UNPA se dijelila na 4 sektora: Jug (općine Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Donji Lapac i Korenica). Sjever (općine Slunj, Vrginmost, Vojnić, Petrinja, Glina, Hrvatska Kostajnica i Dvor), Zapad (općine Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje te dijelovi općina Novske i Nove Gradiške) i Istok (općine Vukovar i Beli Manastir te dijelovi općina Vinkovaca i Osijeka).¹⁷⁴

Misija UNPROFORA je zakazala i nakon njenog isteka jednogodišnjeg mandata, ona se produživala sve do 31. ožujka 1995. kada su predsjednik Republike i Sabor RH otkazali daljnju prisutnost UNPROFORA-a u Hrvatskoj čija se misija svela na čuvanje okupatora. Vijeće Sigurnosti će prihvatiti tu odluku, ali od 01. travnja 1995. preimenovati postrojbe UN-a u Snage UN-a za obnovu povjerenja u Hrvatskoj (United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia) s ciljem da nadzire prekid vatre, provedbu gospodarskih sporazuma i hrvatsku državnu granicu prema Bosni i Hercegovini i Srbiji i Crnoj Gori. Bilo je to prvi puta od dolaska UN-a u Hrvatsku da se krenulo riješavati pitanje hrvatskih granica u čijim je okvirima ranije i priznata.¹⁷⁵

¹⁷³ H. Matković, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), str. 416.-419.

¹⁷⁴ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 739.

¹⁷⁵ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 470.

6.5. SAO Krajina ili tzv. Republika Srpska Krajina

Ne prihvaćajući činjenicu da se Hrvatska priprema za samostalnost i ne prihvaćajući ustavnopravni poredak Republike Hrvatske, Srbi su u mjestu Srb donijeli Deklaraciju o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj 25. srpnja 1990., a tijekom kolovoza započinje tzv. Balvan revolucija kada će se blokirati ceste oko Knina, Benkocv i Gračaca, mjesta s velikim brojem srpskog stanovništva. Takva politika bila je odobravana od strane Miloševića. Takve akcije proširit će se na sjevernu Dalmaciju, Liku i Banovinu, a zatim i daljnja mjesta s većinskim srpskim stanovništvom. Nije sve stalo na tome pa će se osnivati autonomne oblasti koje će se teritorijalno udružiti u Republiku Srpsku Krajinu.¹⁷⁶

Danas su nam dostupni dokumenti iz vremena postojanja SAO Krajine koje je priredio Davor Pauković (Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“). 27. lipnja 1990. u Kninu je donesena „Odluka o osnivanju i knstituiranju Zajednice općina Sjeverne Dalmacije i Like. ... Član 1. Osniva se i konstituira Zajednica općina Sjeverne Dalmacije i Like. U zajednicu općina Sjeverne Dalmacije i Like ulaze općine: Knin, Benkovac, Gračac, Donji Lapac, Obrovac i Titova Korenica. Zajednici općina Sjeverne Dalmacije i Like mogu pristupiti i druge općine van područja Dalmacije i Like.“¹⁷⁷ Potpisnik je tada bio Milan Babić.

Kao što sam ranije naveo, u Srbu se sastao „srpski sabor“ koji je 25. srpnja 1990. donio „Deklaraciju o suverenosti i autonomiji srpskog naroda... polazeći od principa o pravu naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na odcjepljenje... „ Dalje se navodi kako na povijesnom teritoriju srpskog naroda u Hrvatskoj, hrvatska vlast ne može bez suglasnosti Srba odlučivati o budućem uređenju Jugoslavije. Na tom tragu Srbi će organizirati referendum kojim će se izjasniti za svoju suverenost, odnosno za srpsku autonomiju na entičkim i povijesnim područjima Srba u Hrvatskoj. Stoga će 30. rujna 1990. Srpsko nacionalno vijeće u Hrvatskoj proglasiti srpsku autonomiju u Hrvatskoj.¹⁷⁸

21. prosinca 1990. donijet će i „Statut Srpske Autonomne Oblasti Krajine“ koji ju je definirao kao „oblik teritorijalne autonomije u sastavu Republike Hrvatske, u okviru kojeg svi nastanjeni građani samostalno ostvaruju prava i ispunjavaju dužnosti utvrđene Ustavom Republike Hrvatske, državnim zakonima i Satutom Srpske Autonomne Oblasti Krajine. ... Član 4. Srpska Autonomna Oblast Krajina ima teritoriju koju sačinjavaju teritorije sadašnje

¹⁷⁶ Z. Radelić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, str. 94.

¹⁷⁷ Davor Pauković, Uspon i pad "Republike Srpske krajine", dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave, CPI, Zagreb, 2005., str. 68.

¹⁷⁸ Isto, str. 70. i 71.

Zajednice opština Sjeverne Dalmacije i Like, teritorije opština s većinskim srpskim stanovništvom koje donesu odluku o pristupanju Srpskoj Autonomnoj Oblasti Krajini...“¹⁷⁹

Na istom tragu je Nacionalno vijeće Srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema donijelo svoju Deklaraciju o suverenoj autonomiji na istoimenom teritoriju uz uvjet da ostaju u sastavu hrvatske države samo ako Hrvatska ostane dio Jugoslavije.¹⁸⁰

S obzirom da je Hrvatska prekinula sve državopravne veze sa SFRJ, Srpsko Nacionalno Vijeće će donijeti Rezoluciju o razdruživanju Republike Hrvatske i SAO Krajine 28. veljače 1991. u želji da ostanu u Jugoslaviji, odnosno u zajednici sa Srbijom i Crnom Gorom. A 18. ožujka 1991. bit će donesena odluka o potpunom odvajanju općine Knin od Republike Hrvatske.¹⁸¹ To će dovesti i do izmjene statuta SAO Krajine koja će se definirati kao oblik teritorijalne autonomije u sastavu Federativne Jugoslavije.

Nakon referenduma o prisjedinjenju s Republikom Srbijom, 30. travnja 1990. će donijeti i istovjetnu odluku. Član 2. definira teritorij koji se sjedinjuje sa Srbijom, to su bile općine Knin, Benkovac, Obovac, Gračac, Donji Lapac, Korenica, Kostajnica, Vojnić, Vrginmost, Glina, Dvor na Uni, Zajednica mjesnih općina s većinskim srpskim stanovništvom općine Petrinja i Sisak i sva srpska naselja koja su se pripojila jednoj od gore navedenih općina.¹⁸²

5. rujna 1991. u Srpskoj Oblasti Slavonija, Baranja i Zapadni Srijeme donesen je Ustavni zakon kojim se ova oblast definirao kao samostalna federalna jedinica u Jugoslaviji. Na tragu svih tih odluka, 19. prosinca 1991. izglasat će se Ustav Republike Srpske Krajine koji istu definira kao nacionalnu državu srpskog naroda na teritoriju prijašnje SAO Krajine uz mogućnost priključenja drugih teritorija na kojima živi srpski narod i koji se za to izjasni.¹⁸³ Tijekom 1993., ali i 1995. kada se već uvelike radilo na reintegraciji okupiranih hrvatskih teritorija, vlasti Srpske Krajine su nastojali provesti ujedinjenje Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, što se naposljetku i neće dogoditi te će ustavnopravni poredak Republike Hrvatske vratiti na njezin čitavi teritorij.

¹⁷⁹ Davor Pauković, Uspon i pad "Republike Srpske krajine", str. 73.

¹⁸⁰ Isto, str. 78. i 79.

¹⁸¹ Isto, str. 80.

¹⁸² Isto, str. 88.

¹⁸³ Isto, str. 114. i 115.

6.6. Reintegracija okupiranog teritorija

Za Hrvatsku je vrlo bitna bila reintegracija okupiranog teritorija, a to nije bilo sporno ni međunarodnoj zajednici. Hrvatska je nastojala pregovarati o mirnoj reintegraciji okupiranih teritorija i tzv. Republike Srpske Krajine, ali s druge strane nije nailazila na dobru volju već odbijanje, ali i nastavak sukoba s okupiranog teritorija. Tada se Hrvatska počela odlučivati i za primjenu vojne sile i ofenzivne manje akcije iako je međunarodna zajednica bila protiv toga. Oslobođanje je započelo čak i 1992. kada je oslobođeno tijekom svibnja i lipnja područje oko Dubrovnika, zatim i miljevački kraj (između Krke i Drniša, ukupno 150 km²), zatim početkom 1993. oslobođeno je područje zadarskog zaleđa od Zemunika do Maslenice (300 km²). Tada je oslobođeno i područje oko hidroelektrane „Peruća“. A u rujnu 1993. akcijom iz Gospića oslobođen je Medak u Lici s područjem nazvanim medački džep (oko 100km²) Međunarodna zajednica je i dalje inzistirala da se Hrvatska suzdrži od vojnih akcija i da se sve vrši mirnim putem i pregovorima.¹⁸⁴

6.6.1. Bljesak i Oluja

Međunarodna zajednica i dalje je inzistirala na pregovorima i mirnoj reintegraciji okupiranih područja. Hrvatska strana je još uvijek bila spremna na pregovore, ali nije odustajala od vojne sile jer Srbi i dalje nisu prihvaćali niti jednu opciju, a da ne uključuje potpunu neovisnost od Hrvatske. Čak i kad su veleposlanici SAD-a, Rusije i Francuske i predstavnici Ženevske konferencije o bivšoj Jugoslaviji izradili nacrt po kojem bi tzv. Republika Srpska Krajina bila poput države u državi s vlastitim novcem i zastavom, Srbi ni taj sporazum, nazvan Z-4, nisu prihvatili, ali ne bi ga prihvatila ni Hrvatska koja već svojim Ustavom jamči sva prava nacionalnim manjinama. Nakon što je u promet puštena autocesta do Lipovca, prema gospodarskom sporazumu, Srbi iz Okučana su taj sporazum redovito narušavali, pljačkanjem ili ubijanjem putnika.¹⁸⁵ Hrvatskoj je to bio dovoljan povod da organizira veću vojnu akciju nazvanu „Bljesak“ koja je izvedena 1. i 2. svibnja 1995. čime je oslobođena zapadna Slavonija pod kontrolom Srba, ukupno oko 510km². Na ostalim okupiranim područjima Srbi su odgovarali oružanim provokacijama, ali i raketiranjem Zagreba.¹⁸⁶

Suradnjom HV-a, Hrvatskog vijeća obrane u Bosni, ali i Armije BIH, kninsko zaleđe bilo je odsječeno, ali i onemogućeno planirano osvajanje Bihaća. U takvoj situaciji, Hrvatska je još

¹⁸⁴ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 742.

¹⁸⁵ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 473.

¹⁸⁶ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 744.

jednom ponudila pobunjenim Srbima mirnu reintegraciju 3. kolovoza 1995. u Ženevi, ali oni su i tu ponudu odbili. Zbog toga će se već sljedećeg dana organizirati nova vojna akcija, nazvana „Oluja“ u kojoj su hrvatske redarstvene snage i Hrvatska vojska u brojnosti od oko 150 000 pripadnika oslobodili okupirana područja sjeverne Dalmacije, južne i istočne Like, te Korduna i Banovine, fronta široka oko 630 km. Akcija je započela 4. kolovoza 1995. i već sljedeći dan se na kninskoj tvrđavi zavijorila hrvatska zastava i 8. kolovoza kada je akcija završena, oslobođeno je 10 500 km² hrvatskog teritorija. Ostalo je još okupirano 2500 km² u istočnoj Slavoniji i Baranji.¹⁸⁷

6.6.2. Podunavlje

Nakon „Oluje“ u Hrvatskoj je ostalo okupirano još samo 4.6% teritorija (istočna Slavonija, zapadni Srijem i Baranja). To okupirano područje ipak se neće morati oslobađati vojnom akcijom i konačno je postignut sporazum kojim je i završio rat, kako u Hrvatskoj, tako i u Bosni i Hercegovini. Pregovori su započeli u Daytonu i sporazum je svečano potpisan u Elizejskoj palači u Parizu, 12. studenog 1995. Njime je određeno da se istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem mirno reintegrira u hrvatski državni teritorij u roku od godinu dana, iznimno u roku od dvije godine. Tu je ostalo i 5000 vojnika UNCRO-a. 15. siječnja 1996. je osnovana Prijelazna uprava UN u istočnoj Slavoniji.¹⁸⁸

Prijelazna uprava (UNTAES) je postupno, ali sigurno uključivala hrvatsko Podunavlje. Prvo osnivanjem zajedničke, mješovite policije, zatim organiziranjem općinskih i županijskih izbora u travnju 1997., a u svibnju uvedena je i hrvatska valuta, kuna i 1. lipnja 1997. uvedena je i potpuna primjena hrvatskog zakonodavstva i tek 15. siječnja 1998. završena je UNTAES misija te je hrvatsko Podunavlje konačno i definitivno uključeno u hrvatski državni teritorij i u hrvatski ustavnopravni sustav. Hrvatsku je konačno 23. kolovoza 1996. priznala i Savezna Republika Jugoslavija i time končano priznala svoj poraz, ali i hrvatsku državu u okviru granica koje su se temeljile na antifašističkoj borbi, ali određene i povijesnim, odnosno, etničkim načelom, nekad i nepravедno prema Republici Hrvatskoj.¹⁸⁹

¹⁸⁷ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 746. i 747.

¹⁸⁸ Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, str. 476.

¹⁸⁹ Isto, str. 478. i 479.

6.7. Upravna podjela Hrvatske

Hrvatska je potkraj 1992. dobila novu teritorijalno – upravnu podjelu prema kojoj je ustrojeno 20 županija i Grad Zagreb s statusom županije. Država je brojala 70 gradova i 419 općina, no s vremenom taj se broj povećavao.¹⁹⁰ Danas postoji 128 gradova i 428 općina.

Trenutne županije su:

- 1 Zagrebačka županija
- 2 Krapinsko-zagorska županija
- 3 Sisačko-moslavačka županija
- 4 Karlovačka županija
- 5 Varaždinska županija
- 6 Koprivničko-križevačka županija
- 7 Bjelovarsko-bilogorska županija
- 8 Primorsko-goranska županija
- 9 Ličko-senjska županija
- 10 Virovitičko-podravska županija
- 11 Požeško-slavonska županija
- 12 Brodsko-posavska županija
- 13 Zadarska županija
- 14 Osječko-baranjska županija
- 15 Šibensko-kninska županija
- 16 Vukovarsko-srijemska županija
- 17 Splitsko-dalmatinska županija
- 18 Istarska županija
- 19 Dubrovačko-neretvanska županija
- 20 Međimurska županija
- 21 Grad Zagreb¹⁹¹

¹⁹⁰ I. Goldstein, Povijest 21, Hrvatska povijest, str. 759. i 760.

¹⁹¹ Ministarstvo uprave RH <http://www.uprava.hr/default.aspx?id=11843>

7. ZAKLJUČAK

S obzirom da je cilj rada bio dati jednu sintezu teritorijalnih promjena u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća, smatram da je cilj i ostvaren. Bilo je dosta teško pronaći literaturu koja se bavila detaljnije samim teritorijem, a i ono što sam pronašao, dosta se razlikovalo ili je bilo s nepotpunim informacijama, a upravo ta činjenica je dovela do toga da se bavim ovom temom i da objedinim sve te informacije u jedan rad i stavim naglasak upravo na to.

Drugi problem s literaturom je bio onaj ideološki, jer se u nemalo slučajeva osjeti pristranost autora jednoj ili drugoj politici, ali s obzirom na to da je proteklo vrlo malo vremena od samih događaja iz moga rada, nisam iznenađen, no za cilj sam si također uzeo i odstupiti od bilo kakvog ideološkog pristupa te korištenjem raznih autora iz različitih perioda hrvatske povijesti (pod tim mislim različitih političkih sustava), dao sam jedan pregled teritorijalnih promjena uz zaključke u „zlatnoj sredini“ temeljene na svim opcijama koje sam imao.

Hrvatska politika je pokazala jedno šablonsko ponašanje „srljanja kao guske u maglu“ koje je nužno dovelo do toga da se Hrvatska ili svrstava na „krivu“ stranu ili da ju se kažnjava, pa možemo reći i ugnjetava. Granične promjene samo su posljedica takve politike, u NDH su saveznici i „prijatelji“ uređivali teritorijalnu sliku Hrvatske koja je svoje postojanje platila upravo svojim povijesnim teritorijem. Socijalistička Republika Hrvatska je korekcije svojih granica shvaćala kao kaznu za NDH, kao premoć srpskog nacionalizma unutar nove Jugoslavije, što je po mom zaključku krivo, jer hrvatske granice nije određivao nikakav nacionalizam, već Komunistička Partija Jugoslavije koja je sve granice htjela brisati, pa je upravo takva politika i pobijedila, unitaristička, jugoslavenska kojoj se hrvatska vlast opet i pokorila. Takve granice Hrvatska je morala potvrditi tada, ali i 1991. kada je ipak nacionalizam u državi, i to srpski, bio na vrhuncu, pod krinkom jugoslavenstva. Politika nacionalizma, a usudim se reći i još jednog srljanja, dovela je do krvavog rata, nekome za granice, nekome za slobodu, a nekome iz razloga poznatih samo njima. No, bez obzira na razloge, dugih osam godina Hrvatska se od početka rata borila za svoje granice, s time da i danas, iako je od 1998., kada je Podunavlje vraćeno Hrvatskoj, prošlo punih 15 godina, hrvatska granična pitanja i dalje nisu riješena. Upravo ovim radom sam dao pregled i teritorijalnih promjena i politike koja je uvjetovala svako granično pitanje.

8. POPIS LITERATURE

1. Boban, Ljubo, Hrvatske granice 1918 – 1993, Školska knjiga, Zagreb 1995.
2. Dukovski, Darko, Hrvatska povijest u 20. stoljeću, Istra i Rijeka u prvoj polovici 20. stoljeća (1918. – 1947.), Leykam International, Zagreb, 2010.
3. Goldstein, Ivo, Povijest 21, Hrvatska povijest, Biblioteka Jutarnjeg lista, Europapress holding, Zagreb 2008.
4. Jug, Damir, Oružane snage NDH: sveukupni ustroj, Nova stvarnost: Hinus, Zagreb, 2004.
5. Kadijević, Veljko, Moje viđenje raspada: Vojska bez države, Politika, Beograd, 1993.
6. Lučić, Josip, Srkulj, Stjepan, Hrvatska Povijest u dvadeset pet karata, AGM Trsat, Zagreb, 1996.
7. Macan, Trpimir, Povijest hrvatskog naroda, III. izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1999.
8. Matković, Hrvoje, Povijest Jugoslavije, (1918-1991), Naklada Pavičić, Zagreb, 1998.
9. Matković, Hrvoje, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, kratak pregled, Naklada Pavičić, Zagreb, 1994.
10. Pauković, Davor, Uspon i pad "Republike Srpske krajine", dokumentarni kronološki prikaz nastanka i propasti paradržave, CPI, Zagreb, 2005.
11. Pavličević, Dragutin, Povijest Hrvatske, Naklada Pavičić, Zagreb, 2000.
12. Radelić, Zdenko, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
13. Skupina autora, Povijest Hrvata, Od 1918. do danas, Knjiga 3., ŠK, Zagreb, 2003.
14. Tuđman, Franjo, Okupacija i revolucija, dvije rasprave, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1963.

Časopisi i zbornici

1. Marijan, Davor, Jugoslavenska narodna armija - važnija obilježja, Polemos - Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira (1331-5595) 9 (2006), 1 (17)
2. Ramet, Sabrina Petra, Nezavisna Država Hrvatska : 1941.-1945 : zbornik radova, Alinea, Zagreb, 2009.
3. Vukas, Budislav ml., Tršćanska kriza u prijelomnom vremenu prve polovice 50-ih godina XX. stoljeća Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij. (1991) v. 28, br. 2, 1017-1065 (2007)

Internet izvori informacija i priloga

1. <http://cadial.hidra.hr/searchdoc.php?query=&lang=hr&annotate=on&bid=CW6Qn3%2BpvRb1gb5DGt2vnA%3D%3D>
2. Ministarstvo uprave RH <http://www.uprava.hr/default.aspx?id=11843>
3. <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2523>
4. http://bs.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Uzice_bihac_republics.png
5. <http://www.cro.pl/wracajac-do-domu-przez-krajine-i-bosnie-2009-t26515.html>
6. http://www.partitionconflicts.com/partitions/regions/balkans/peace_process/05_05_01/
7. <http://www.hrhb.info/archive/index.php/t-3729.html>
8. http://hr.wikipedia.org/wiki/Nezavisna_Država_Hrvatska
9. <http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Analize/2007/latinica/054.html>

9. POPIS PRILOGA

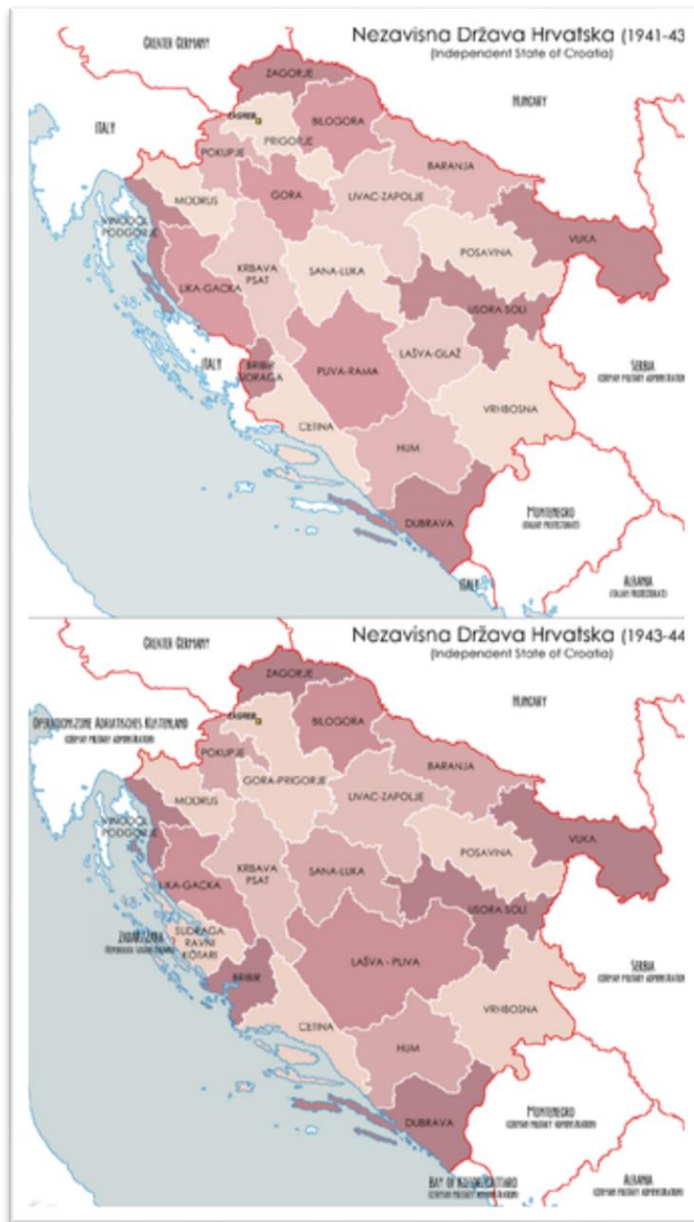
1. Banovina Hrvatska
2. NDH i demarkacijska linija
3. Okupacijske zone
4. Velike Župe u NDH
5. Bihaćka republika
6. Partizanski teritorij 1944.
7. Hrvatska u SFRJ
8. STT
9. SAO Krajina
10. UNPA
11. Republika Hrvatska

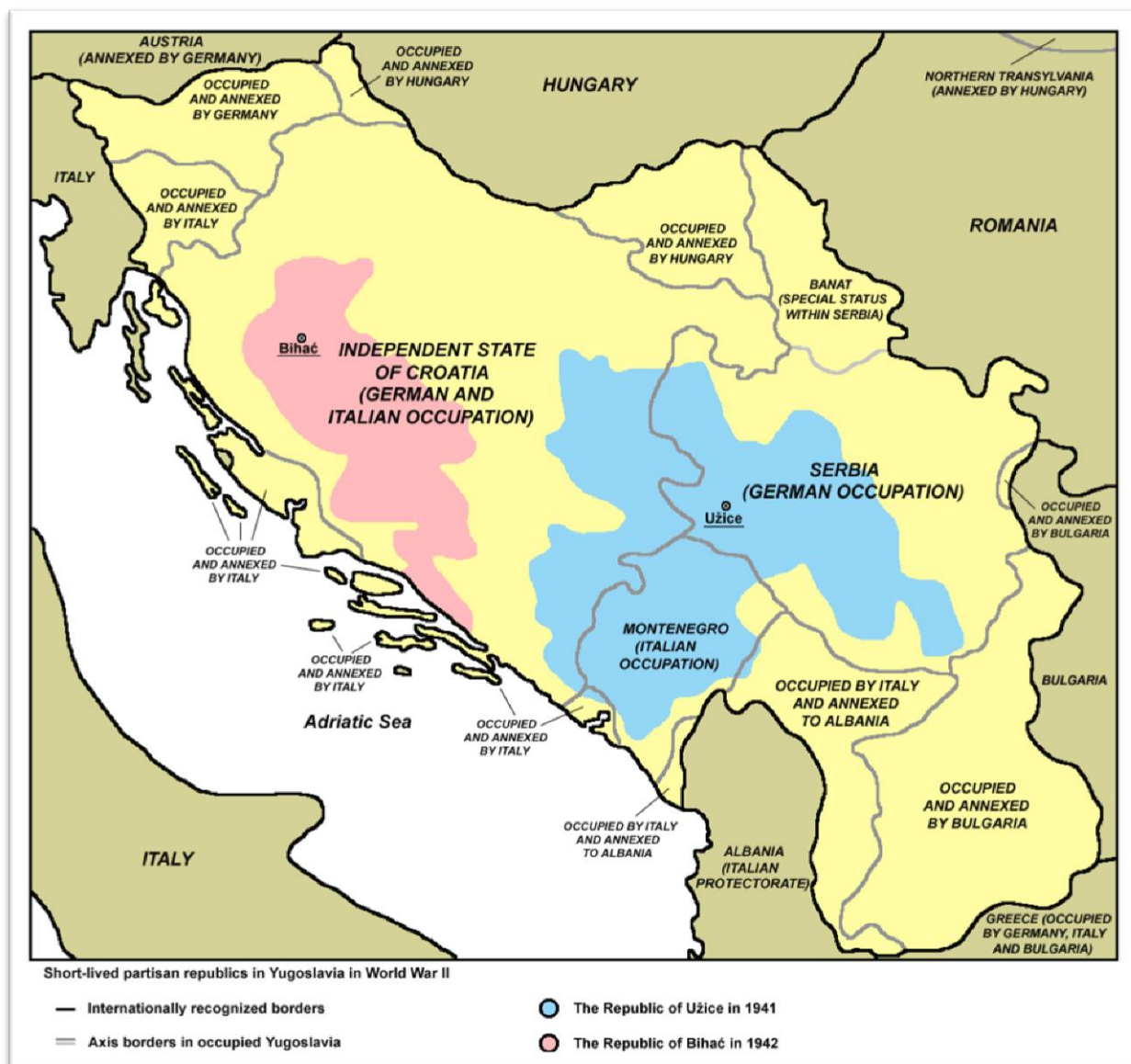
1. Banovina Hrvatska (Boban, Ljubo, Hrvatske granice 1918 – 1993, Školska knjiga, Zagreb 1995.)

2. NDH (Boban, Ljubo, Hrvatske granice 1918 – 1993, Školska knjiga, Zagreb 1995.)

4. Velike Župe u NDH (http://hr.wikipedia.org/wiki/Nezavisna_Država_Hrvatska)

5. Bihaćka republika (http://bs.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Uzice_bihac_republics.png)

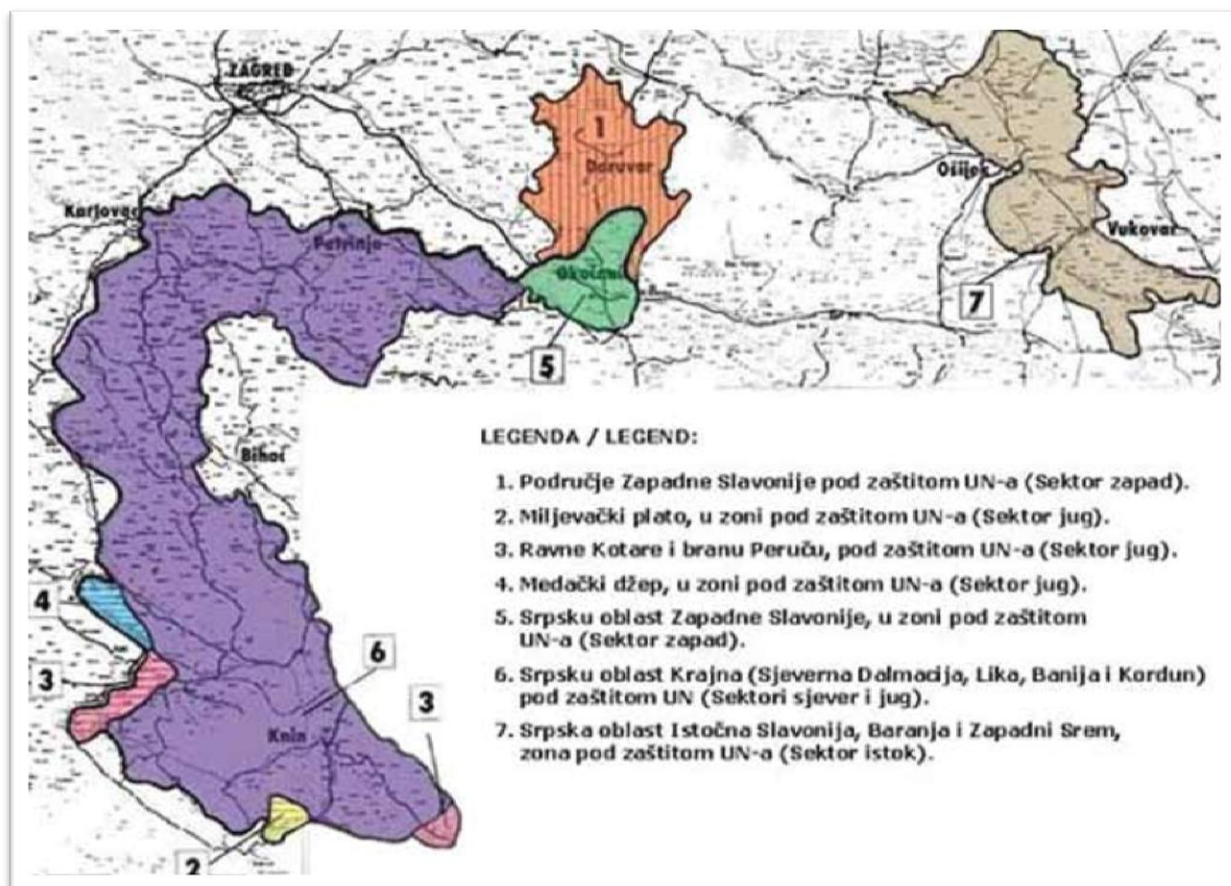
7. Hrvatska u SFRJ (Lučić, Josip, Srkulj, Stjepan, Hrvatska Povijest u dvadeset pet karata, AGM Trsat, Zagreb, 1996.)

8. STT (<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2523>)

9. SAO Krajina (<http://www.cro.pl/wracajac-do-domu-przez-krajine-i-bosnie-2009-t26515.html>)

10. UNPA (<http://www.srpskapolitika.com/Tekstovi/Analize/2007/latinica/054.html>)

11. Republika Hrvatska (Lučić, Josip, Srkulj, Stjepan, Hrvatska Povijest u dvadeset pet karata, AGM Trsat, Zagreb, 1996.)